

Виктор М. Войнаровський

Нові пам'ятки ранньоримського часу в Буковинському Прикарпатті (до підґрунтя черняхівської культури в регіоні)

Формування археологічної джерельної бази як необхідної складової відтворення історичної ситуації першої чверті I тис. н.е. на Буковині та Північній Бесарабії (Чернівецька область України) проводилось спорадично. Насьогодні в науковий обіг введено (з різною ступенню інформативності) матеріали досліджень поселення Оселівка (4 житла I-II ст., конструктивно близькі до липицьких Верхнього Подністров'я, але з пшеворським заповненням, окрім об'єкти — переважно з пізньозарубинецьким матеріалом) (В. М. Циглик 1972, с. 295, 297; 1974, с. 356–357; 1990, с. 111), могильників Непоротово-І та ІІ (3 трупоспа-лення II ст. н.е., інтерпретовані як липицько-пшеворські) (Б. А. Тимощук, Г. Ф. Никитина 1978, с. 89–94), Киселеві (сарматський некрополь з 10 інгумаційних поховань II ст.) (И. С. Винокур, Л. В. Вакуленко 1967, с. 126–132), Ленківцях та Кельменцях (впускні в кургани епохи бронзи поховання сармат I-II ст.) (А. И. Мелюкова 1953, с. 60–64; Г. И. Смирнова 1991, с. 20–24). Велика господарська яма з посудом пізньозарубинецького типу (5 посудин) досліджувалась у Черепківцях під Чернівцями (матеріал в Чернівецькому краєзнавчому музеї), (*Довідник*, 1984, с. 122; Б. А. Тимощук 1984, рис. 2: 4).

Розвідками Б. О. Тимощука при складанні археологічної карти Чернівецької області матеріали першої чверті I тис. н.е. (інтерпретовані як липицькі) було виявлено у 22 пунктах (*Довідник*, 1984, с. 109–168). Нашиими археологічними роботами в кінці 1980-х років (Звід пам'яток історії та культури України. Чернівецька область) відкрито ще близько 20 нових поселень цього часу, (В. М. Войнаровський 1990, с. 21–22). У результаті цих досліджень було стверджено присутність у краї в ранньоримський час носіїв дакій-ської, пшеворської, постзарубинецької та сарматської культурних основ. (В. М. Войнаровський 1990, с. 262–264, Л. В. Вакуленко 1985, с. 15–16; *Нариси*, с. 22).

В 1986–88 роках археологічна експедиція Чернівецького краєзнавчого музею під керівництвом авто-ра-

дослідила в Буковинському Прикарпатті два нових поселення II–початку III ст. н.е. Чорнівка-ІІА та Добринівці-І. (рис. 1: 1).

Поселення Чорнівка-ІІА* розташоване на півден-ній околиці с. Чорнівка Новоселицького р-ну Чернівецької обл., в урочищі Біля хреста (на південній межі поселення знаходитьться кам'яний хрест середини XIX ст.), (рис. 1: 2). Воно займає північний і, частково, пів-денний схили вздовж верхів'я безіменного струмка — притока р. Мошків, що впадає в Прут. Площа поселення близько 6 га. Схили регулярно розорю-ються, на південних раніше були проведені меліо-ративні роботи (ширина і глибина траншей 1 м, від-стань між ними — 10 м). Розкопки проводились в північній частині поселення, в 200 м від дороги Чернівці-Чорнівка. Двома взаємно перпендикулярними траншеями по 30 м кожна та двома невеликими розкопами виявлено залишки 3 споруд та 3 ям. Верхній шар чорнозему на глибині 0,3–0,4 (гребінь схилу) — 0,6–1,2 м (низ схилу над струмком) підстилає глеевий материк жовто-синюватого кольору. Різниця між сучасною та давньою поверхнею 0,2–0,5 м, товщи на культурного шару — 0,2 м.

Споруда 1 (рис. 1: 3) — підквадратної, 4x4,8 м, форми, з виступом на 1,05 м в північно-західній частині, легко заокругленими кутами. Глибина споруди 0,9 та 1 м (две долівки). Стіни котловану вертикальні, з півдня — злегка похилі. Долівка 1 (верхня) — горизонтально знівелювана, підмазана глиною (товщина 2 см). В кутах та по середині стін — 12 стовпових ямок діаметром від 0,1 м (північно-західний кут, дві ямки) до 0,4 м (протилежний кут, три ямки, одна з них подвійна). Глибина ямок теж різна — від 4 до 42 см. В долівці під північно-східною стіною споруди простежено мілке (5–7

* Нумерація з буквенним індексом введена нами для виокремлення пам'яток римського часу в межах Чорнівського гнізда слов'янських поселень другої половини I тис. н.е., для яких І. Русанова та Б. Тимощук ввели лише цифрову нумерацію: И. П. Русанова, Б. А. Тимощук 1984, с. 19–25.

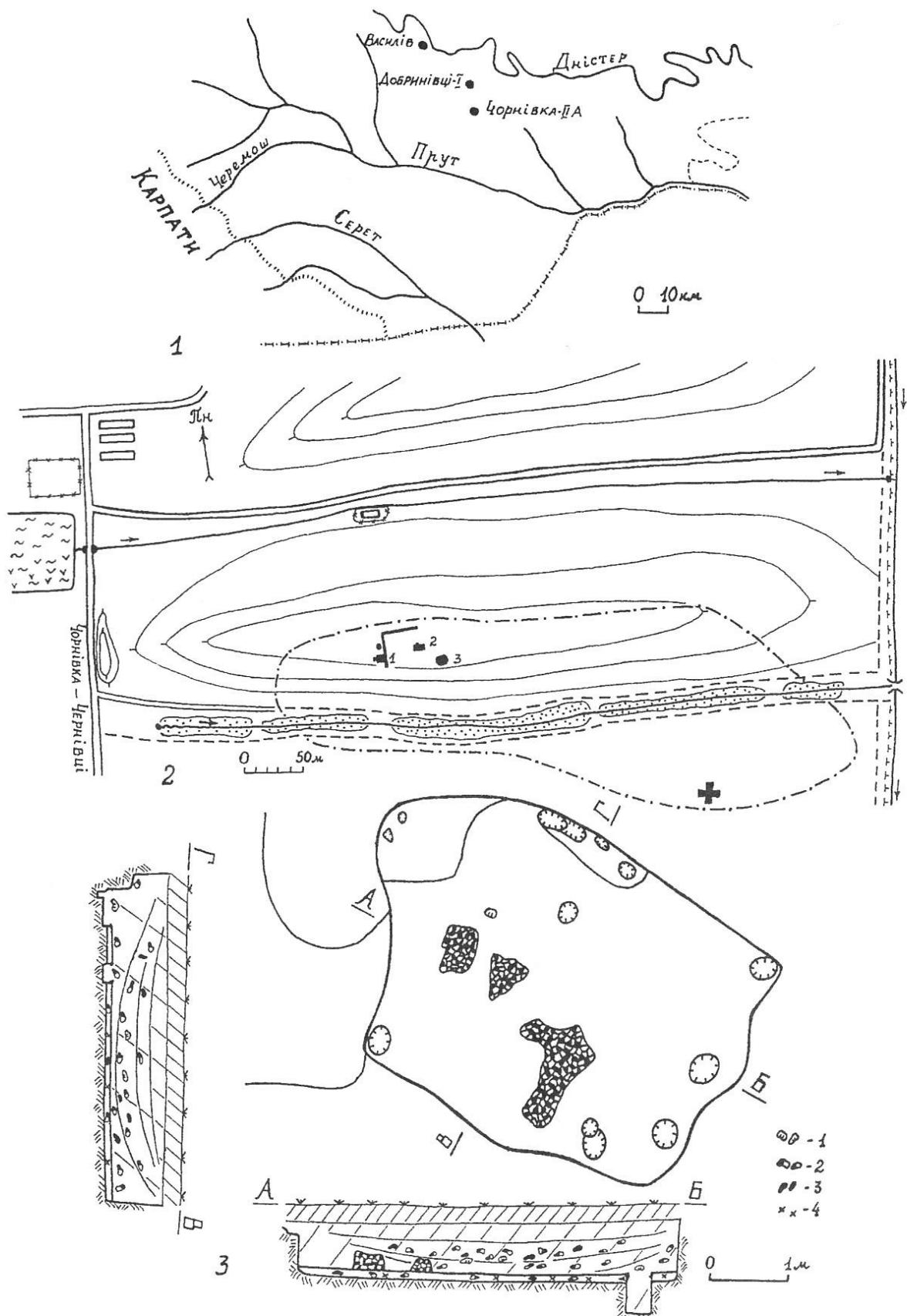

Рис. 1. 1 — картосхема розміщення новодосліджених пам'яток II–III ст. н.е. Буковинського Прикарпаття; 2 — план поселення Чорнівка – ІІА; 3 — споруда 1: 1 – каміння, 2 – глиняна обмазка, 3 – кераміка, 4 – шлаки, агломерат

Ryc. 1. Mapa nowo badanych stanowisk z II–III wieku (1); plan osady Čornivka II A (2), chata (3); oznaczenia: 1 – kamienie, 2 – polepa, 3 – ceramika, 4 – żużel

Abb. 1. Landkarte der neu erforschten Fundstellen aus dem II–III Jh. (1); Plan der Čornivka II A – Siedlung (2), Hütte (3); Bezeichnungen: 1 – Steine, 2 – gebrannter Lehm, 3 – Keramik, 4 – Schlacke

см) заглиблення 1,5-метрової довжини з двома одинарними та 8-подібною ямкою в його дні. Долівка в північно-західному куті споруди теж заглиблена (3 см), в ній — дві невеличкі стовпові ямки.

В центральній частині споруди, на долівці, знаходились три скупчення обмазки висотою 0,2–0,5 м з відбитками гілляк товщиною 1–4 см — очевидно, залишки стін та даху. Менші скупчення (до 0,15 м) по всій площині споруди були зафіковані вже на глибині 0,5–0,6 м, нижче, до dna — чорне вуглисте (вуглики, обгорілі прошарки) заповнення з окремими шматками обмазки. В східній частині будівлі, на долівці і вище — скупчення з 6 необпалених каменів. Теплопристрою в споруді не виявлено.

В шарі зі скупченнями глиняної обмазки (глибина 0,6–0,7 м) знайдено бронзову ромбічної форми нашивну бляшку 4,7x2,4 см, товщиною 0,9 мм, очевидно — з 4 дірками по кутах, залізний пробійник (?) висотою 6,2 см, гострильний камінь (Рис. 4: 19, 21, 25), ручку світлоглиняної амфори (рис. 3: 12), фрагменти ліпного та кружального посуду, кістки тварин, у тому числі череп барана. У верстві над долівкою — дрібні обмазка та каміння, залізне зубильце висотою 3,1 см (рис. 4: 20), фрагменти ліпного посуду.

На верхній долівці споруди знайдено фрагменти ліпного та кружального посуду (рис. 2: 1–19; 3: 1–16), ручка світлоглиняної амфори, аналогічна знайдений вище (рис. 4: 11), глиняне чорнолощене усічено-конічної форми прясло (рис. 4: 24), керамічний скребок — витертий по краях виріб з dna чорнолощеної кружальної миски з отвором у центрі. (рис. 4: 18).

Глибше долівки 1 до рівня нижньої долівки 2 — темносіре заповнення, фрагменти ліпного посуду (рис. 2: 20, 21), чорнолощене усічено-конічне прясло (рис. 4: 23), дрібне каміння, шматки агломерату (збагаченого лімоніту) та залізного шлаку. Долівка 2 відповідає площині верхньої долівки за виключенням північно-західного виступу, підмазана на 1–2 см глиною, без слідів власних стовпових ямок у ній.

Вхід в споруду знаходився, очевидно, з західного боку. В цьому місці від середини стіни в сторону відходить похиле, глибиною 0,6 (біля стіни) — 0,4 м заглиблення 2,3x1,4–0,8 м, в заповненні якого — окремі фрагменти посуду та шматки обмазки.

Ліпна та кружальна кераміка з долівок та заповнень спор. 1 — спільніх типів. Це та майже повна відповідність розмірів нижньої та верхньої долівок, дозволяють стверджувати: споруда 1 — будівля, що частково перебудовувалась, у другій фазі свого існування (час масового використання кружального посуду) вона загинула у вогні, а її верхнє заповнення сформувалось одразу після пожежі.

Ліпний посуд складає 62,2% усієї кераміки зі спор. 1. Це горщики різного об'єму та миски. Горщики та горщечки — трьох типів. Тип 1 (рис. 2: 1, 3; 3: 17, 20) — посудини з високим прямим чи легко відігнутим, як правило — потоншеним доверху вінчиком, короткою шийкою, що плавно переходить в округлий тулуб на

фігурній (з закраїною) основі з плоским dnem. В одному випадку верхня губа вінчика вкрита пальцевими вдавленнями. (рис. 2: 8). Тип 2 (рис. 2: 6, 7, 9; 3: 21, 25) — горщечки та горщики малих розмірів з коротким потоншеним плавно відігнутим вінчиком. Тип 3 (рис. 2: 2, 13; 3: 22) — горщики баночного форми з високою прямою шийкою, що через невеличке плавне плече переходить в широкий приземистий тулуб на плоскому dnem.

Поверхня горщиків — світлокоричневого (в основному тип 1), темносірого та брунатного кольорів, двотришарова у зломі. Тісто добре відмулене, у ньому багато шамоту, який густо, значними конкретіями, виступає на поверхні, роблячи її горбкуватою. Okremi фрагменти містять незначні домішки дрібнозернистого піску, третина — носить сліди вторинного перебування у вогні, деякі — ошлаковані (пожежа).

Ліпні миски (фрагменти 5 посудин) — конічної форми (тип 1) (рис. 2: 12, 15; 3: 26) та з ледь виявленою біконічністю (відкритого типу), з чітко виділеним племін (тип 2) (рис. 2: 10; 3: 23). Поверхня їх сірого та світлокоричневого кольору, ззовні часто загладжена, з внутрішньої — горбкувата (шамот).

Кружальний посуд (37,8% усієї кераміки споруди) представлений майже виключно фрагментами мисок, лише два фрагменти співставимі з горщиками, ще два — з глечиками. Знайдено також дві ручки двох амфор.

Горщики двох типів: 1 — товстостінний, з нахиленою до середини шийкою, коротким звуженим леді профільованим з косозрізаною верхньою губою вінчиком, поверхнею сірого з коричнюватими роздавдами кольору, загладженою ззовні і ледь шерехатою (дрібний пісок в тісті) зсередини (рис. 4: 4) та тип 2 — тонкостінний, з короткою шийкою, потовщеним відігнутим вінчиком, світлосірого кольору, злегка шерехатою від виступаючих дрібних зерен жорстви, з орнаментом у вигляді врізних горизон-талінних стрічок (рис. 3: 9).

Миски (рис. 3: 2, 4–7, 9–14; 4: 1, 8), в основному, біконічної форми, з прямою чи ледь відігнутою шийкою, з невиділеним чи ледь потовщеним вінчиком, чітко виділеним ребром плеча, що переходить в легко опуклий тулуб, який посаджено на дно з прогнутою опорою площацкою. Поверхня мисок підлощена, темносірого та чорного кольорів, злом та внутрішня поверхня — світлосірі. В тісті — дрібні зерна піску, іноді — її шамоту. Дві миски орнаментовані горизонтальними та вертикальними врізними стрічками та вдавленими крапками (рис. 3: 7).

Глечик (рис. 4: 10) — з високим легко розширенім (воронкоподібним) горлом, потовщеним прогнутим зсередини вінчиком, двома широкими ввігнутими посередині ручками. Поверхня сірого кольору, підлощена. Ручка іншого глечика — ледь шерехата від дрібного піску (рис. 4: 12).

Ручки амфор (рис. 3: 12; 4: 11) — світлоглиняні, овально потовщені в перерізі, шерехаті від значних домішків піску.

В 10 м північніше спор. 1 виявлено велику яму 1 (рис. 5: 1). Вона овальної в плані форми, 1,5x1,25 м. Дно

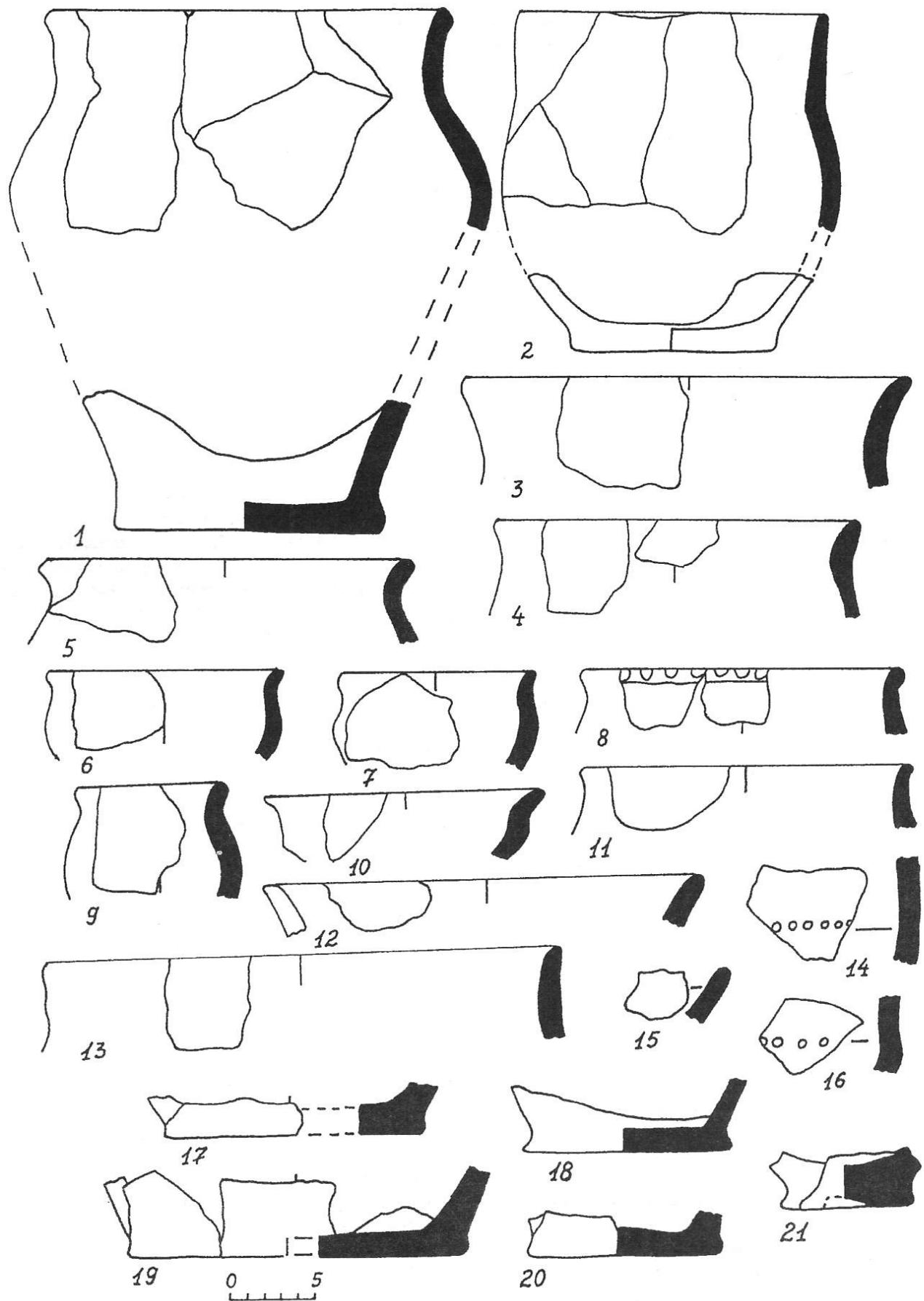

Рис. 2. Чорнівка ІІА. 1–19 — ліпний посуд з долівки 1 спор. 1; 20, 21 — ліпний посуд з долівки 2

Ryc. 2. Čornivka II A. 1–19 — ceramika lepiona z dna chaty 1; 20, 21 — z dna chaty 2

Abb. 2. Čornivka II A. 1–19 — handgefertige Keramik vom Hüttenboden 1; 20, 21 — vom Hüttenboden 2

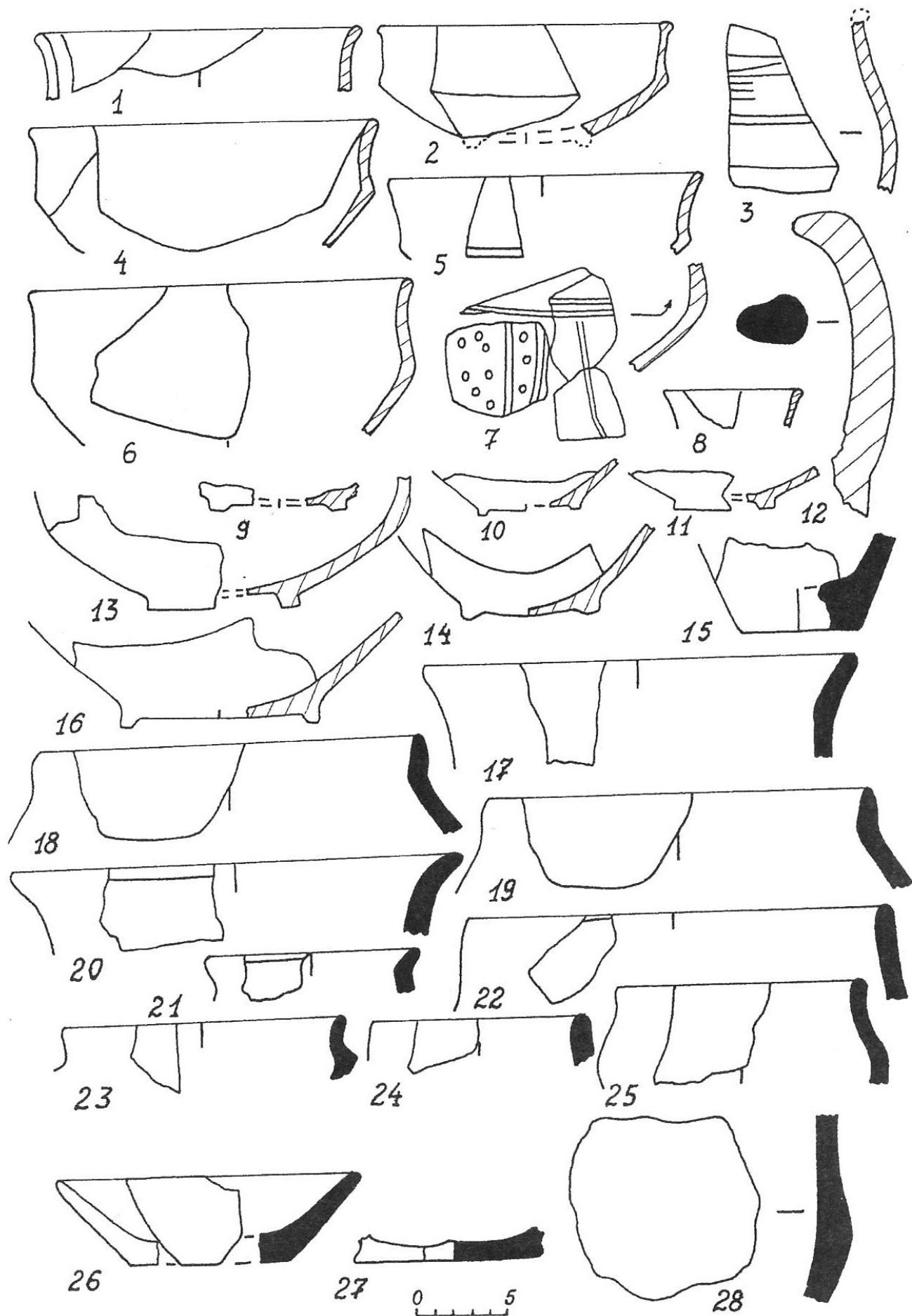

Рис. 3. Чорнівка ІІА. 1–16 — кружальний посуд з долівки 1 спор. 1; 17–28 — ліпний посуд з заповнення спор. 1

Ryc. 3. Čornivka II A. 1–16 — ceramika toczoną z dna chaty 1; 17–28 — ceramika lepiona z wypełniska chaty 1

Abb. 3. Čornivka II A. 1–16 — Drehscheibenkeramik vom Hüttenboden 1; 17–28 — handgefertigte Keramik aus der Hüttenausfüllung 1

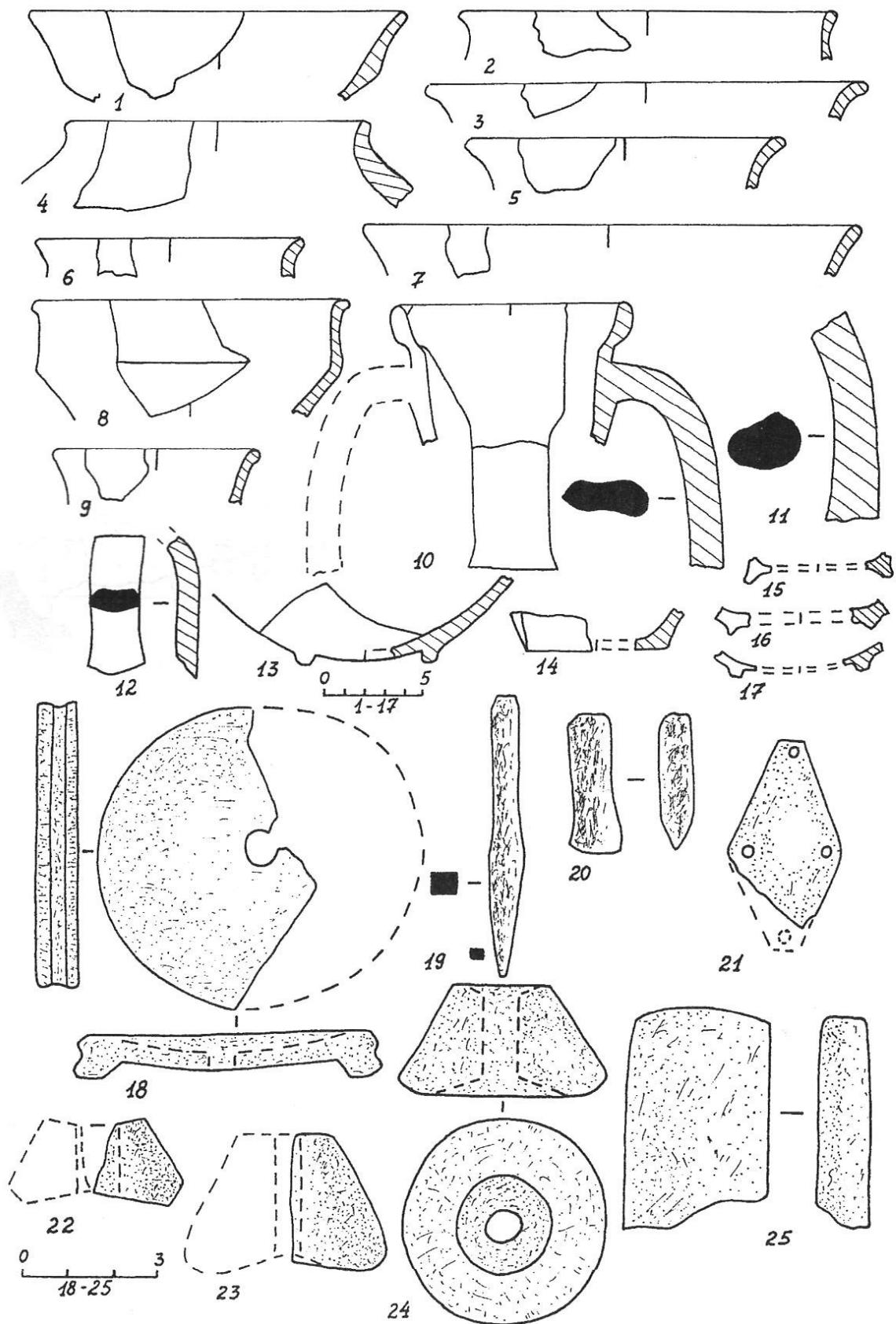

Рис. 4. Чорнівка ІІА. 1–17 — кружальний посуд з заповнення спор. 1; 18–21, 23–25 — індивідуальні знахідки із спор. 1; 22 — знахідка поруч спор. 1

Ryc. 4. Čornivka II A. 1–17 — ceramika toccona z wypełniska chaty 1; 18–21, 23–25 — zabytki wydzielone z chaty 1; 22 — znalezisko obok chaty 1

Abb. 4. Čornivka II A. 1–17 — Drehscheibenkeramik aus der Hüttenausfüllung 1; 18–21, 23–25 — Artefakten aus der Hütte 1; 22 — Fund neben der Hütte 1

складнопрофільоване (східчасте), заглиблене на 0,96 м (основна частина) та 1,14 м (внутрішня яма). В північній частині глибокої ями — стовпова ямка діаметром 0,3 м та глибиною 0,1 м. Стінки ями материкові, північна — строго вертикальна, інші звужені до дна на 3–5 см. У верхній частині заповнення ями простежено шар (10–15 см) дрібної глиняної обмазки, знайдено 10 фрагментів ліпного посуду цеглистого кольору. Глибше — темносіре гумусоване заповнення з окремими фрагментами ліпних та сірих кружальних посудин та шматками обмазки.

Поруч з ямою в радіусі 0,75 м в матерiku виявлено 5 невеличкіх стовпових ямок, в 1,2 м на північний захід — більша (0,3 м в поперечнику) стовпова ямка. Очевидно, що менші стовпові ямки — слід дерев'яного перекриття ями (курінь), обмазаного глиною та обпаленого для водовідпірності (шар обмазки в ямі — залишки цього каркасу). Більша ж стовпова ямка, можливо — слід наземної споруди: з північно-західної сторони ями в підйомному матеріалі — підвіщений вміст кераміки та обмазки, шурфом 2x1 м тут виявлено ще одну стовпову ямку.

В 20 м на схід від спор. 1 і 5 м вище по схилу досліджено споруду 2. Це будівля прямокутної форми з закругленими кутами, розміром 6x2,2 м та глибиною 0,5 м. (рис. 5: 2). Стіни котловану споруди вертикальні, долівка вирівнена, непідмазана. В східній її частині — овальне заглиблення 2,9x1,4 м, глибиною 7–14 см зі стовповою ямкою 0,22 м завглибшки та кількома розкиданими по дну каменями. В темносірому гумусованому заповненні та на долівці споруди знайдено фрагменти ліпного та кружального посуду, гострильний камінь, чорнолощене усічене-конічне прясло, фрагмент леза залізного ножа (рис. 5: 3–5), залізні шлаки та шматки збагаченого лімоніту (один злиток важив більше 2 кг), багато шматків обмазки по всій площині об'єкту, дрібне каміння та кістки тварин.

Конструктивною деталлю спор. 2 єї невелика яма в північно-західній частині об'єкту. Її розміри 1,5x0,8 м, глибина 0,6 м (на 10 см глибше долівки споруди), стінки ледь похилі, дно лінзовидне. Яма через поріжок висотою 0,1 м зникалася зі спорудою. На дні ями (в центрі) знайдено конічний ліпний кухлик з ручкою (рис. 6: 6), дрібні фрагменти ліпного та кружального посуду, шматки залізних шлаків, обмазка, вуглики.

Кераміка з заповнення, долівки та ями спор. 2 — спільні типів, тому характеризуватиметься в комплексі. Ліпний посуд (60% усієї кераміки) — горщики, миска, кухлик (рис. 6: 1–14, 16, 17). Горщики — з високою шийкою і плавно відігнутим леді потовщеним вінчиком (тип 1, рис. 6: 3, 8), баночкою форми — з високою прямою шийкою і ледь профільованим вінчиком (тип 3, рис. 6, 2), з нахиленою досередини шийкою і прямим вінчиком, коротким плечем, що переходить у високий та широкий тулуб (тип 4, рис. 6: 1, 10), дном з закраїною на плоскій основі. Поверхня горщиків — сірого та коричневатого кольорів, злом — цегляного чи темносірого, горбкувата. В тісті присутній шамот, обпал нерівномірний.

Виділяється фрагмент верхньої частини горщаика баночкою форми з широкою фігурною верхньою губою,

підправлений на повільному крузі (рис. 6: 5). Поверхня його коричневатого кольору, ледь горбкувата, в тісті — шамот, випал наскрізний.

Миска (тип 1, рис. 6: 7) сірого з коричневими підпалинами (вторинна дія вогню) кольору, в тісті — дрібний шамот.

Кухлик з ручкою — відкритого типу, низько посадженою масивною ручкою. Поверхня — сірокоричневого та темносірого (зсередини) кольору, горбкувата від виступаючого шамоту.

Кружальний посуд (40% усіх форм) — фрагменти миски, глечика та ручки від ще одного глечика. Миски — з ледь вираженою біконічністю (відкриті, рис. 6: 15, 19, 21, 22, 27), конічна та сферична (рис. 6: 23, 25), як правило — з потовщеним вінчиком, високою та короткою (1 екз.) шийкою, різким потовщеним ребром плеча, дном, в основному, на кільцевій прогнутій основі. Поверхня мисок темносірого, злом та зсередини — сірого кольору, іноді підлощена, в тісті дрібнозернистий пісок, окремі зерна шамоту.

Глечик (рис. 6: 24) — світlosірого кольору, з розхиленим горлом, різким переходом в шийку. Ручка іншого глечика (рис. 6: 28) широка, темносірого кольору, з домішками дрібного піску.

Споруда 3 (рис. 7: 1) знаходилась в 22 м на південний схід від спор. 2. Це наземна будівля, зруйнована оранкою. По поширенню артефактів приблизно встановлено, що вона овальної форми, площею близько 28 кв. м, без слідів теплопристрою. Долівка споруди знаходиться на глибині 0,3 м, материкова, вирівняна. В заповненні та на долівці — ліпний (55%) та кружальний (45%) посуд, шматки обмазки, дрібні залізні шлаки, кістки тварин. В центральній частині споруди розташована овальна яма 1,8x1,5 м, з похилими стінками, рівним дном на глибині 0,7 м. В ямі виявлено фрагменти ліпного та кружального посуду, чорнолощене усічене-конічне прясло, лезо та черенок залізних ножів, довга залізна пластина (окуття?) (рис. 7: 14–17), дрібні шматки лімоніту та залізних шлаків, кістки.

Ліпний посуд зі споруди та ями представлений фрагментами горщиків. Це посуд з коротким відхиленим вінчиком і високою шийкою (перехід в тулуб, очевидно, на середині висоти посудини) (тип 1, рис. 7: 2) та з прямим горлом і невиділеним вінчиком (тип 3, рис. 7: 3). Дно — на плоскій основі. Поверхня коричневатого кольору, злом — сірого чи чорного, горбкувата, в тісті шамот, рідко — пісок та зерна дресви, випал нерівномірний.

Кружальний посуд — горщик (рис. 7: 7), миски, можливо — глечик (рис. 7: 8). Він темносірого, у зломі та зсередини-сірого кольору, іноді підлощений, в глині незначні домішки дрібного піску.

Щодо функціонального призначення досліджених споруд, то слід зазначити, що усі вони побіжно пов'язані з виробництвом та обробітком заліза: агломерат та металургійні шлаки зустрічаються як в будівлях, так і в культурному шарі, в спор. 1 знайдено залізні пробійники та зубильце, 2 і 3 — мають „нежитлову” форму, заглиблення

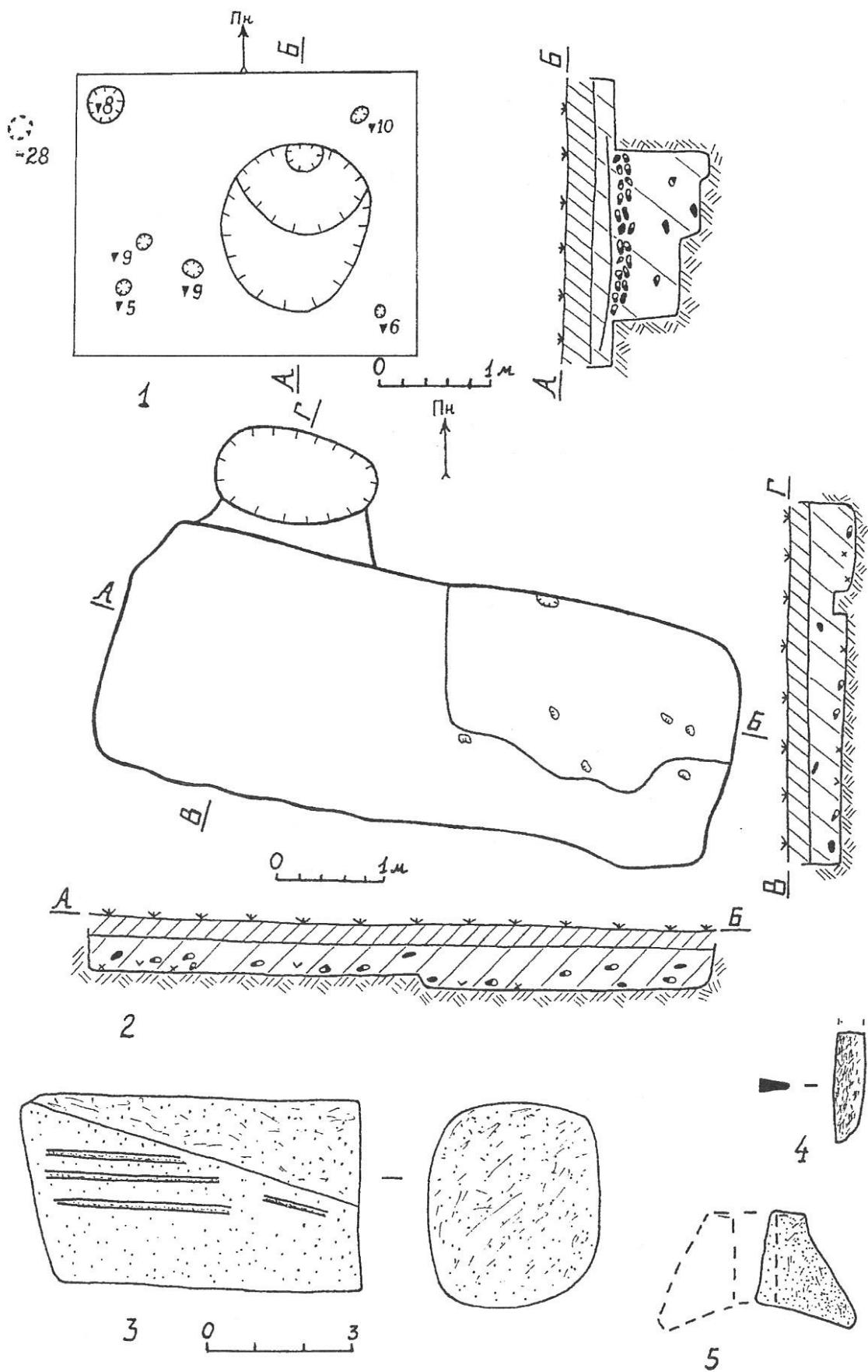

Рис. 5. Чорнівка ІІА. 1 — яма 1; 2 — споруда 2; 3 — знахідки із спор. 2
 Ryc. 5. Čornivka II A. 1 — jama 1, 2 — chata 2, 3 — zabytki z chaty 2
 Abb. 5. Čornivka II A. 1 — Grube 1, 2 — Hütte 2, 3 — Funde aus der Hütte

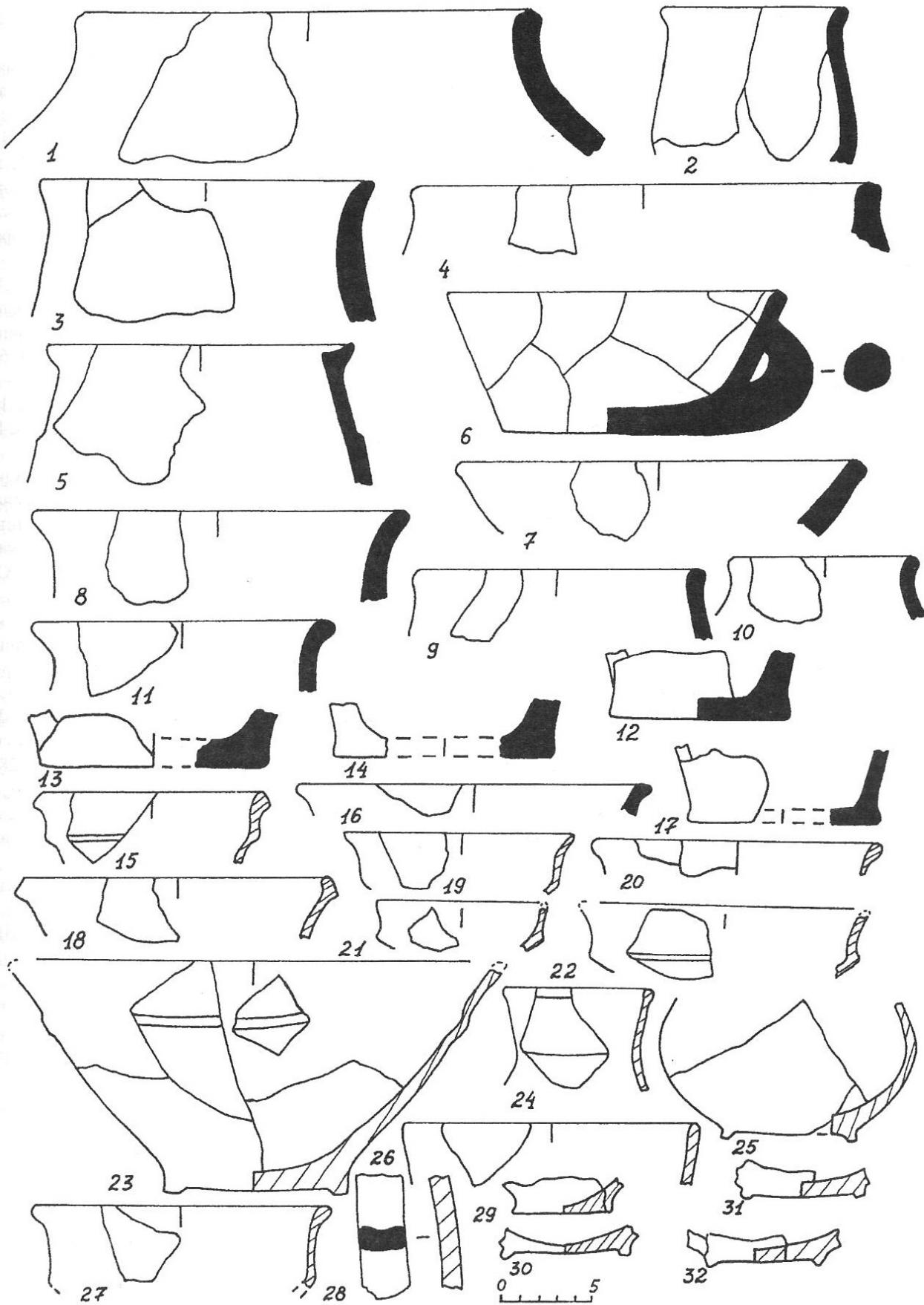

Рис. 6. Чорнівка ІІА. 1–14, 16, 17 — ліпний посуд з долівки спор. 2; 15, 18–32 — кружальний посуд з долівки спор.

Ryc. 6. Čornivka II A. 1–14, 16, 17 — ceramika lepiona z dna chaty 2; 15, 18–32 — ceramika toczena z dna chaty 2

Abb. 6. Čornivka II A. 1–14, 16, 17 — handgefertigte Keramik vom Hüttenboden und 2; 15, 18–32 — Drehscheibenkeramik vom Hüttenboden 2

(робоче місце?), виробничі ями. Лише спор. 1 у другій фазі її існування — заглиблена, капітальної стовпової конструкції, зі значним набором побутового реманенту і без західок металургійних відходів, може бути інтерпретована як житло, а яма 1 — як об'єкт господарського призначення. Очевидно, нижче досліджених споруд, біля струмка знаходились об'єкти, пов'язані з виробництвом заліза — агломераційні печі, горни тощо (болотна руда в значних кількостях відмічена в руслі та заплаві усіх найближчих водоймищ). В спор. 2 і 3, можливо, і 1 (рання її фаза), де знайдено каміння зі слідами вогню та ударів, агломерат, шлаки, збагачена руда могла зберігатись, подрібнюватись та очищатись перед завантаженням у горн, а вироблене залізо — проковуватись.

Споруди 2 і 3 з-за їх виробничого чи (можливо, 3-я) господарського характеру не є чітким етнокультурним показником. Споруда ж 1 — заглиблена будівля підпрямокутної форми, з заокругленими кутами, значною кількістю стовпових ямок в долівці, зі стінами, обмазаними глиною, без опалювального пристрою — має традиції в пшеворській та, в менший мірі — зарубинецькій культурах (Д. Н. Козак 1984, рис. 50; 1991, с. 12–14, рис. 4: 1; Ю. В. Кухаренко 1964, табл. 2: 2), лише чорнівський варіант відрізняється більшими розмірами та глиною. Ю. В. Кухаренко приводить рисунок ями-погребу зі стовповими ямками навколо (Чаплин), структурно аналогічної чорнівській ямі 1 (Ю. В. Кухаренко 1964, табл. 2: 6).

Ліпні горщики типу 1 (усі споруди) — це форма, що походить із зарубинецької культури (тип III, варіант 1 за Є. В. Максимовим) (Є. В. Максимов 1982, с. 13, табл. III, 6; Y, 21). Типово зарубинецьким є й орнамент з пальцевих вдавлень по вінчику. Цей тип горщиків мав продовження, наприклад, на пізньозарубинецьких пам'ятках типу Рахни-Почеп (Ф. М. Заверняєв 1969, рис. 9, 10, 12; П. І. Хавлюк 1975, рис. 3; *Славяне и их соседи*, 1993, табл. XIII, 1, 2, 7, 15) та в керамічному матеріалі зубрицької культури (група I, тип 1 за Д. Н. Козаком) II і III-ої її фаз (Д. Н. Козак 1991, с. 47, рис. 25: 1; 64), тобто II — першої половини III ст. н.е.

Тип 2 (присутній в спор. 1) теж своїм прототипом має горщики середніх розмірів з Прип'ятського Полісся. (Є. В. Максимов 1972, с. 124, рис. 49). В постзарубинецький період горщики цього типу є складовою комплексу зубрицької культури (Підберізі, Пасіки-Зубрецькі, група IY) (Д. Н. Козак 1984, рис. 26: 10; 25: 5; 49: 12).

Баночкої форми горщики (тип 3, усі споруди) або кухлоподібні, за визначенням Е. О. Симоновича, який типологічно пов'язує їх з кухлями (Е. О. Симонович 1983, с. 34–35, рис. 6б) (одна з нижчеподаних форм теж має ручку — рис. 11: 2) походять, очевидно, з сарматського посуду (*Славяне Юго-Восточной Европы*, 1990, рис. 11: 1,2) та кераміки античних причорноморських міст. (В. М. Корпусова 1971, с. 75–82). Очевидно, сармати в першій чверті I тис. н.е. привнесли їх в ряд культур Східної та Центральної Європи, а в пізньоримський час цей тип посуду набув кружального втілення в колі черняхівських старожитностей. (Е. О.

Симонович 1983, рис. 6: 7; I. Ionita 1982, fig. 31: 5; 25; В. Д. Баран 1981, табл. IX: 2; LXX: 19).

Ліпні миски конічної та сферичної форм мають попередників серед посуду античного виробництва та пізньоскіфських городищ (Е. О. Симонович 1983, с. 32, рис. 4; В. Н. Корнусова 1983, табл. VIII; XXVII, 9, 10; XXXIII, 8, 9 і др.; Э. А. Сымонович 1978, рис. 1: 1–5), а відкритого типу з чітким ребром — прототипи в зарубинецькій культурі. (Е. О. Симонович 1983, с. 30, рис. 3; Е. В. Максимов 1982, табл. XV; Ю. В. Кухаренко 1964, табл. 6, 24).

Кружальні біконічні миски відкритого типу з Чорнівки-ІІА в попередній час досить широко представлені у ліпному виконанні на поселеннях та могильниках зарубинецького типу (Ю. В. Кухаренко 1964, табл. 6), як гончарний варіант з рубежу I–II ст. н.е. — на причорноморських пам'ятках. (В. Н. Корпусова 1983, рис. 11: 2; Б. В. Магомедов 1977, с. 113, рис. 1: 6; Б. В. Магомедов 1987, с. 54–56).

Глечики, аналогічні глеку зі спор. 1, з однією, рідко — двома ручками — безумовно, античного походження, з причорноморських та подунайських майстерень. В Фанагорії, наприклад, такий тип глечиків мав хождіння в I–II ст. н.е. (*Античные государства*, 1984, табл. XXXIX, 26), дворучний глек з пох. 46 Неаполя Скіфського має дату II — перша половина III ст. (Э. А. Сымонович 1983, табл. VI, с. 101). Аналогічні посудини в Олтесії (тип 2 та 6, дворучні) поширені в II–III ст. (G. Popilian 1976, р. 96–97, 103–104, pl. XLIII, 451; LI, 555), дворучний глек з могильника Сіліштя в Румунії датується теж II–III ст. н.е. (I. Ionita 1982, р. 91, fig. 26: 3). Найраніші ж дати (І ст. до н.е. та І ст. н.е.) дають глечики з пох. 3, 28, 68 некрополя Золоте (В. Н. Корпусова 1983, с. 99, 101, 105, табл. XV, 3; XIX, 2; XXI, 7), але тут представлени мініатюрні прототипи висотою 16–17 см, чорнівський же глек — вдвічі більший.

Однотипові ручки світлоглиняних амфор з житла 1 мають античне причорноморське походження, де датуються II–III ст. н.е. (А. В. Бураков 1976, табл. III, 17, 19) та широке поширення. (G. Popilian 1976, р. 45–46, pl. XVI, 209, 213).

Бронзова нашивна бляшка ромбічної форми зі спор. 1 своїми прототипами, можливо, має зарубинецькі трапецієвидні (півромбічні) бронзові підвіски, іноді з зображенням ромба на одній із площин. (Е. В. Максимов 1982, табл. XXXIII, 20–22). Але в Буковинському Прикарпатті вони, на наш погляд, були привнесені сарматами: в пізньосарматський період (II–III ст. н.е.) ромбічної форми налобники і наносники, аналогічні чорнівському, прикрашали ремені кінської збрії у сармат. (*Степи*, 1989, табл. 81: 51).

Усіченно-конічні прясла, тип 4 по типології Г.Ф. Нікітіної, походять, на думку дослідниці, з пшеворської культури. (Г. Ф. Нікітіна 1995, с. 108, рис. 61). Пшеворські прясла цього типу, як правило, чорно-лощені, досить часто — орнаментовані наколотими лініями та знаками (Д. Н. Козак 1984, с. 25), що абсолютно відповідає пряслам з Чорнівки-ІІА. В да-

кійських же старожитностях, з якими їх пов'язує Д. Н. Козак (Д. Н. Козак 1991, с. 134), усічено-конічна форма характерна лише для одного з багатьох варіантів прясел, вони рідко мають чітко прогнуту верхню передканальну площинку. В цілому, такий тип грузиків для веретен є, можливо, наслідком пшеворського впливу на дакійців.

Горщик зі спор. 2 (тип 4, рис. 6: 1), зворотньогрушоподібної форми за визначенням Д. Н. Козака (Д. Н. Козак 1991, с. 19–20, рис. 10: 10), поширений з ранніх фаз у пшеворській культурі Волині (Пасіки-Зубрицькі, Загаї II, Гірка Полонка II, Підберізці) (Д. Н. Козак 1984, рис. 22: 2). Горщик типу III з широкою фігурною верхньою губою вінчика (рис. 6: 15) теж типовий для пшеворської культури (Чишки, Підберізці) (Д. Н. Козак 1984, рис. 20: 1, 4, 5, 7, 11; 21: 1, 2), зрідка зустрічається в зубрицькій культурі ранніх фаз (Д. Н. Козак 1991, рис. 64: 4).

Кухлик з низькою масивною круглою в перерізі ручкою зі спор. 2 прототипами має, очевидно, ліпні легко конічні миски античного виробництва Подунав'я та пізньоскіфських городищ (характеризовані вище) і під посередництвом дакійської традиції (дакійські чаши) (В. М. Циглик 1975, с. 84–88, рис. 26–28; S. Sanie 1981, Pl. 18: 3a, 3b) в Подністров'ї витворився кухлик своєрідної — не лійчастої, а легко конічної (ледь нахилені стінки, широке дно) форми. А. В. Бураков, звернувшись увагу на факт, що всі такі кухлики сильно закіпчені та знайдені не в жилих, а господарських та виробничих приміщеннях (як і у випадку з чорнівською спор. 2), приходить до думки, що вони використовувались як світильники чи тигельки. (А. В. Бураков 1976, с. 113).

Гончарна конічна миска зі спор. 2 (рис. 6: 23) є, можливо, кружальним наслідуванням традиційного ліпного посуду тієї ж форми. У перших століттях н.е. цей тип мисок (сіроглинняний, червонолаковий) був поширений в античних містах Північного Причорномор'я та їх периферії. (*Античные государства*, 1984, табл. CXLVII, 15; А. В. Бураков 1976, табл. VIII, 4, 5; В. Н. Корпусова 1983, табл. XXXIII, 7; XLI, 16; XLII, 5).

Таким чином, враховуючи весь ряд хронологічних визначень для кружального та амфорного посуду, окремих речей, великий відсоток кружальної (навіть для пам'ятки III ст. н.е. Сокільники-І в Наддністров'ї цей показник не перевищує 5%: Д. Н. Козак 1983, табл. на с. 44) та різноманітність типології ліпної кераміки, невиробленість сталої етнокультурної традиції в житлобудівництві, досліджені об'єкти поселення Чорнівка-ІІА можна датувати II — початком III ст. н.е. Найближчі аналогії чорнівському матеріалу знаходимо в колі старожитностей пізньозарубинецької та зубрицької культур першої четверті I тис. н.е.

В 10 км на північ від селища Чорнівка-ІІА, в 2 км північніше с. Добринівці Заставнівського р-ну Чернівецької обл., в урочищі Над ставом знаходиться інше поселення римського часу Добринівці-І. (Нумерація введена для виокремлення поселення римського часу та чинбарського комплексу IV ст., що стратиграфічно перекриває його, від великого чорнівського поселення на протилежному березі ставу та в

нижній течії струмка). Воно розташоване на другій високій надзаплавній терасі струмка (нині — ставу, нижнього в каскаді з 6 ставів на цьому струмку), більша його частина розорюється (рис. 8: 1). Досліджені об'єкти ранньоримського часу були перекриті культурним шаром, а спор. 4 — спорудою 8 чорнівської культури (рис. 8: 2) — артефактами унікального чинбарського спеціалізованого комплексу пізньоримської доби (насьогодні розкопано 9 великих, площею 40–108 кв.м, майстерень по виробництву шкіри) (В. М. Войнаровський 1992, с. 51–53; 1995, с. 104–107). Культурний шар поселення товщиною 0,1–0,15 м виявлено на глибині 0,25 м, в 3–5 см нижче денної поверхні чорнівського комплексу, в багатьох місцях вертикальна стратиграфія нерозчленена. Материк — важкий суглинок, що нижче переходив у си-нітратий водонепроникний глей — залягає на глибині 0,25–0,3 м.

Розкопки проводились загальною площею. Досліджено дві наземні споруди 4 і 7 (остання — з виробничою площею поруч) та заглиблену будівлю 6, що розташовані в ряд в поперець експозиції схилу. В розвідковій транші північ-південь вище цих об'єктів виявлено фрагменти кераміки, залізний наконечник дротика (рис. 10: 21), численні кістки тварин.

Споруда 4 (нумерація об'єктів в Добринівцях-І наскрізна) — витягнуто прямокутної форми, 8x4,8–5,4 м, глибиною 0,4–0,45 м (на 10–15 см опущена в материк) (рис. 8: 3). Західна стіна споруди визначена, в значній мірі, по поширенню насиченого обмазкою та західками заповнення. На материковій вирівненій долівці зафіксовано три скупчення глиняної обмазки, вугликів, дрібних плашок — очевидно, залишків перекриття будівлі. Тут же — фрагменти ліпного та темносірого кружального посуду, кістки тварин, окремі камені. З долівки походять залізний 4-гранний наконечник (шило?), бронзовий приймач фібули з кінцем голки у ньому, глиняне пряслице (рис. 10: 19–21), розвали ліпних посудин (рис. 9: 1–3).

Ліпний посуд спор. 4 (60% усієї кераміки) — це горщики та миски. Горщики, в основному, двох типів. Тип 1 — стрункі посудини тюльпаноподібної форми з високою плавно відігнутою шийкою та потоншеним верхнім краєм, плавним плечем близько середини висоти посудини, дном з закраїною на плоскій основі (рис. 9: 1, 2, 9, 12, 16). Поверхня — коричневатого кольору, горбкувата з-за виступаючого шамоту. Одна посудина цього типу прикрашена преривистим валиком по плечу (рис. 9: 17). Тип 2, найчисельніший (рис. 9: 4, 6, 8, 11, 13–15, 18, 19; 10: 22) — горщики та горщечки з загнутою до середини шийкою, іноді з ледь виділеним вінчиком, поверхнею світлокоричневого та темносірого кольору, горбкуватою від значної кількості шамоту. Три посудини цього типу мають спеціально ошершвалену (хроповату, рустовану) поверхню (рис. 9: 8), ще одна — вертикальні сліди загладжування солом'яним (?) віхтем (рис. 9: 14).

Ліпні миски — теж двох типів: конічні з невиділеним вінчиком (рис. 9: 20) та з есоподібним профілем (зі слабо виділеною біконічністю, відкриті) (рис. 9: 5). Вони сірокоричневатого кольору, ледь горбкуваті (шамот),

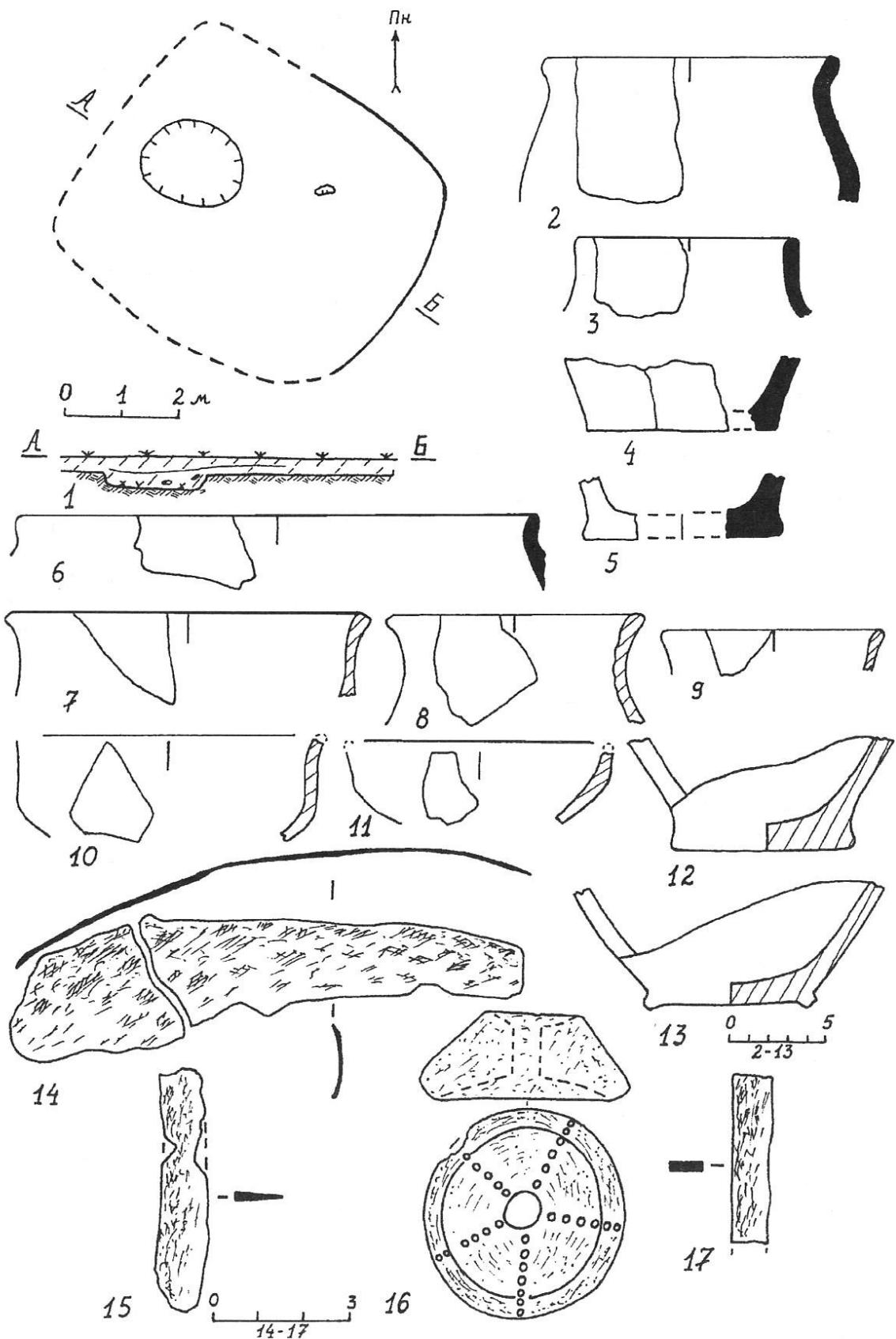

Рис. 7. Чорнівка ІІА. 1 — споруда 3; 2—6 — ліпний посуд з долівки та ями спор. 3; 7—13 — кружальний посуд з долівки та ями спор. 3; 14—17 — знахідки із спор. 3

Ryc. 7. Čornivka II A. 1 — chata 3; 2—6 — ceramika lepiona z dna i jamy chaty 3; 7—13 — ceramika toczone z dna i jamy chaty 3; 14—17 — zabytki z wypełniska chaty 3

Abb. 7. Čornivka II A. 1 — Hütte 3; 2—6 — handgefertigte Keramik vom Hüttenboden und Hüttengrube 3; 7—13 — Drehscheibenkeramik vom Hüttenboden und Hüttengrube 3; 14—17 — Funde aus der Hüttenausfüllung 3

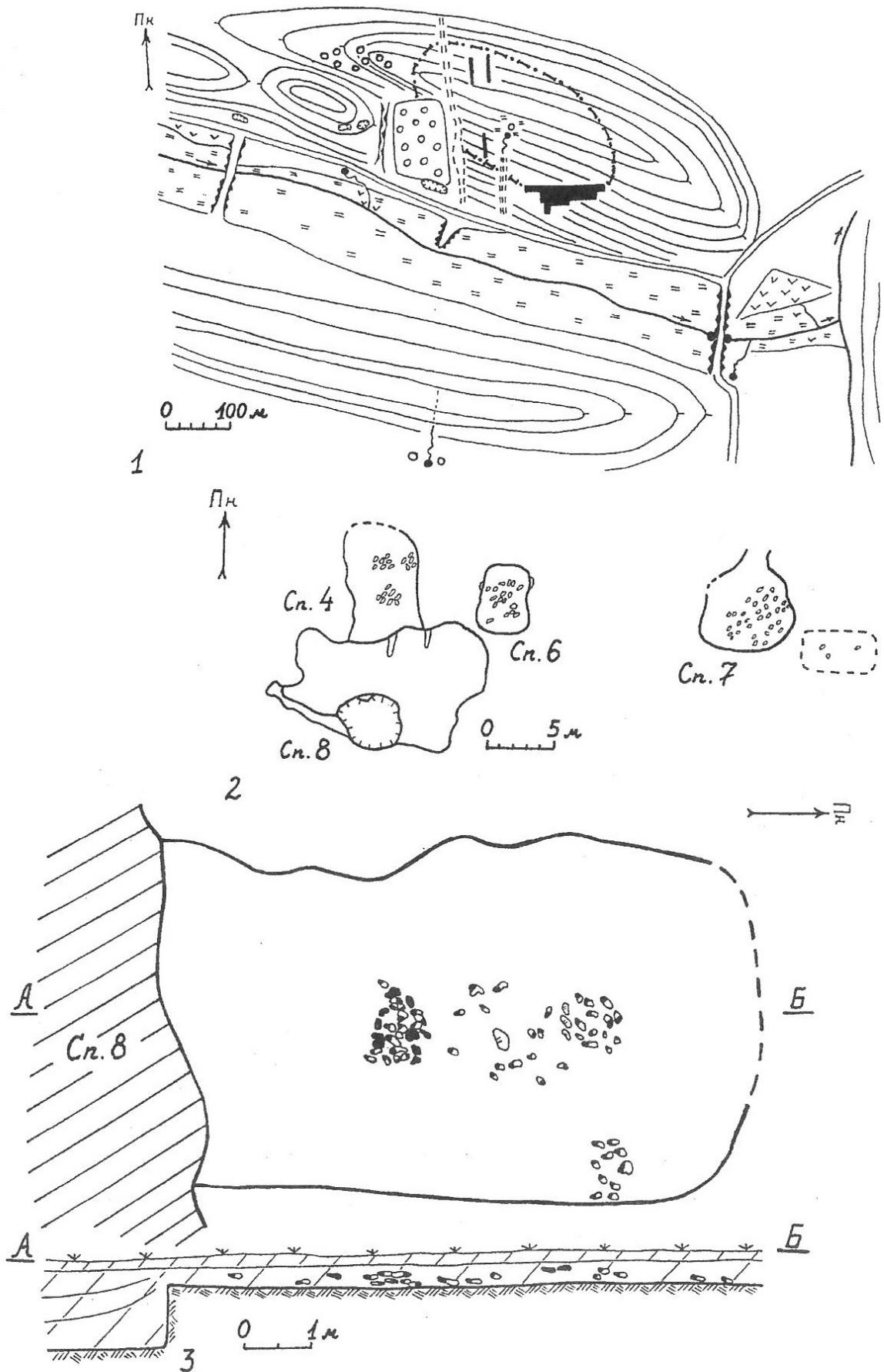

Рис. 8. 1 — план поселення Добринівці-I; 2 — ситуаційний план об'єктів ранньоримського часу (спор. 4,6,7); 3 — споруда 4

Ryc. 8. Plan osady Dobrinivci I (1); plan sytuacyjny obiektów z okresu rzymskiego (2), chata 4 (3)

Abb. 8. Plan der Dobrinivci I — Siedlung (1); Situationsplan der aus der römischen Kaiserzeit stammenden Funde (2), Hütte 4 (3)

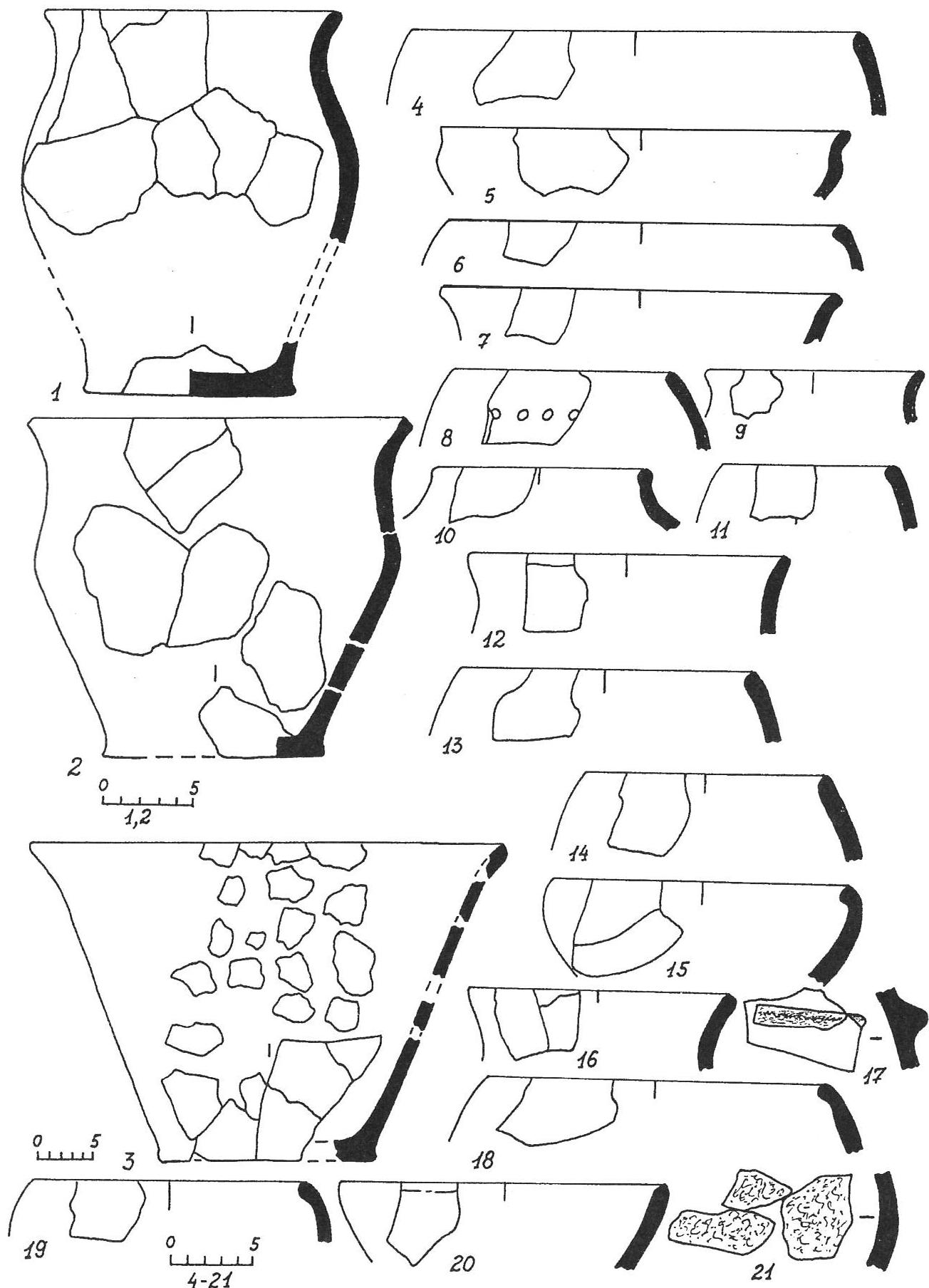

Рис. 9. Добринівці-I. 1–21 — ліпний посуд з долівки спор. 4

Rys. 9. Dobrinivci I. 1–21 — ceramika lepona z dna chaty 4

Abb. 9. Dobrinivci I. 1–21 — handgefertigte Keramik vom Hüttenboden 4

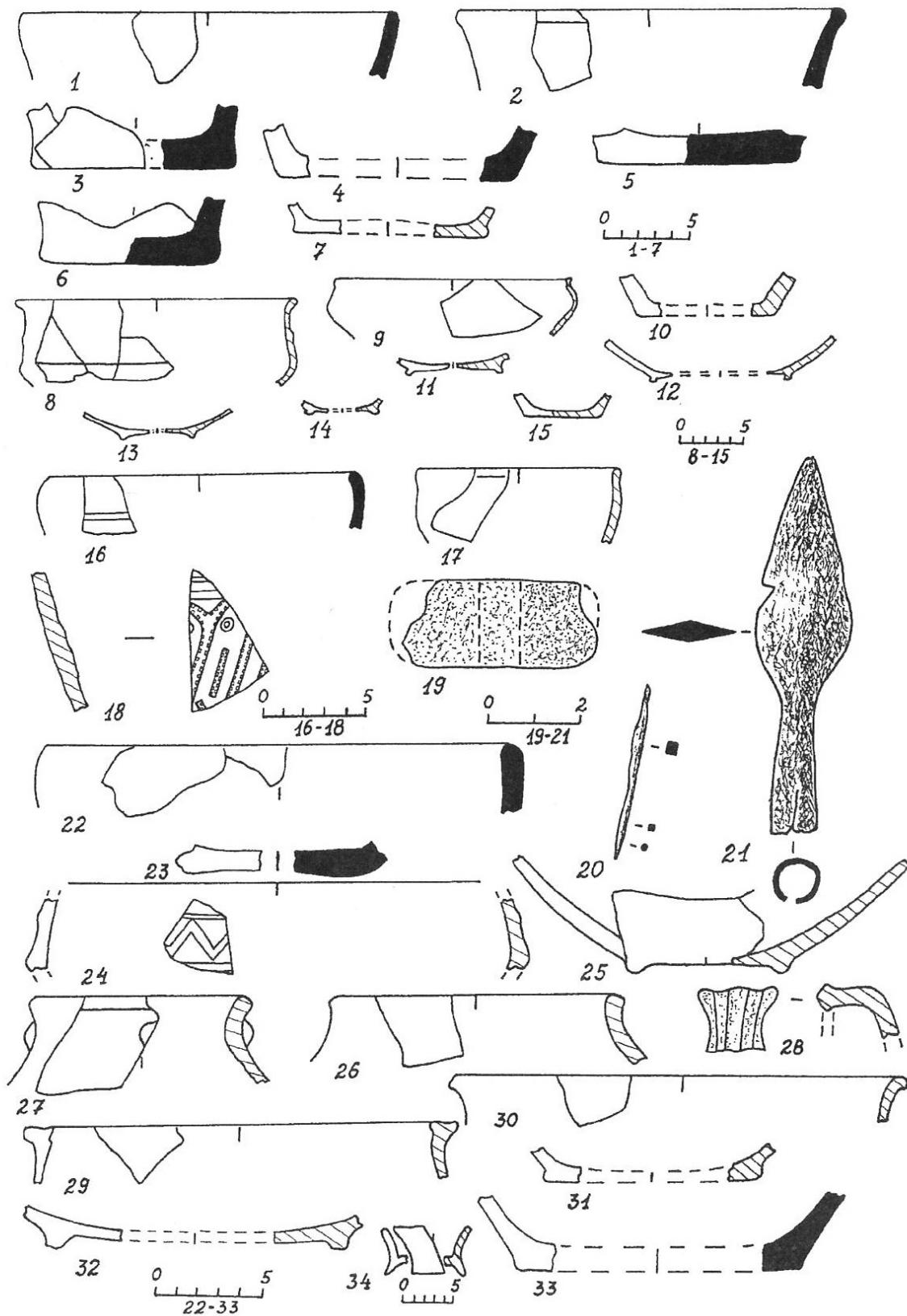

Рис. 10. Добринівці-I. 1–6 — ліпний посуд з долівки спор. 4; 7–15 — кружальний посуд з долівки спор. 4; 16–18, 22–34 — посуд із заповнення над долівкою спор. 4; 19, 20 — знахідки із спор. 4; 21 — залізний наконечник з розвідкового розкопу 2 на поселенні

Ryc. 10. Dobrinivci I. 1–6 — ceramika lepiona z dna chaty 4; 7–15 — ceramika toczena z dna chaty 4; 16–18, 22–34 — ceramika z zagłębienia nad dnem chaty 4; 19, 20 — zabytki z chaty 4; 21 — żelazny grot z wykopu sondażowego

Abb. 10. Dobrinivci I. 1–6 — handgefertigte Keramik vom Hüttenboden 4; 7–15 — Drehscheibenkeramik vom Hüttenboden 4; 16–18, 22–34 — Keramik aus der Vertiefung unter dem Hüttenboden 4; 19, 20 — Funde aus der Hütte 4; 21 — eiserne Spitze aus der Sondageausgrabung

рівномірно випалені. З долівки споруди походить і велика (висота 30 см, діаметр горла 46 см) горщикоподібна миска з горбкуватою від шамоту сіро-коричневого (плямами) кольору поверхнею (рис. 9: 3).

Більш значний асортимент кружального посуду спор. 4. Це горщики, миски, глечики, вази, фрагменти амфорної тари. Горщики (рис. 10: 26, 27) — з короткою шийкою і потовщеним вінчиком, на плоскій основі, з загладженою поверхнею сірого та коричневатого кольорів, дрібними зернами шамоту в тісті. Один фрагмент оздоблено круглими гудзами під вінчиком (рис. 10: 27).

Миски — з високою прямуюю шийкою (тип 1, рис. 10: 8) та шийкою, нахиленою до середини і потовщеним вінчиком, різко профільованим від плеча до тулуба, додатковим пружком по шийці, кільцевою прогнутою опорою дна (тип 2) (рис. 10: 9, 24). Поверхня темносірого (ззовні), сірого та світлокоричневого кольору, окремі миски типу 2 — підлощені. Тісто мисок — добре відмулене („можеться” при зіткненні з водою), з дрібними зернами шамоту, рідко — дрібнозернистого піску. Фрагменти трьох мисок прикрашені орнаментом у вигляді пролощеного і вірзного великого зигзагу (рис. 10: 24). Ще один фрагмент конічної миски (?) з долівки споруди оздоблений горизонтальними врізними стрічками та штампованим заглибленим орнаментом з вертикальних полос та кругів (рис. 10: 18).

З заповнення над долівкою було піднято фрагмент донної частини вази (?) на високій плавно профільованій кільцевій опорі, темносірого (ззовні) та коричневатого (зсередини) кольору, легко шерехатий від дрібного піску (рис. 10: 34). З цієї ж глибини походить і фрагмент темносірого підлощеного ззовні глечика (?) з невеликою плоскою ручкою. У верхній частині заповнення знайдено дві тричастні в профелі короткі ручки темносірого і сірого кольору, з дрібним піском у тісті (рис. 10: 28). Належність їх до керамічного комплексу спор. 4 ставимо під сумнів (черняхівська культура?). З цього ж шару, очевидно, походить і ручка світлоглиняної амфори з дуже шерехатою (пісок) поверхнею. А ось фрагмент тулуба амфори світлоцегристого кольору зі значними домішками піску та дресви — безумовно, артефакт спор. 4 (глибина 0,31 м, заповнення над долівкою).

В 5 м на схід від спор. 4 розташована **споруда 6** (рис. 11: 1). Це будівля у формі прямокутника з заокругленими кутами, розміром 5,1x3, 6–4,1 м (площа 18 кв.м), ледь похилими (5–8 см) стінами, рівною материковою долівкою на глибині 0,84 (південна частина) — 1,17 м (північна) від сучасної поверхні (0,6–0,8 м від стародавньої). Вздовж північної та східної стін споруди збереглись сліди нижніх колод зрубу — темні довгі смуги шириною 0,2–0,25 м, овалюно заглиблені в долівку на 2–3 см. В західній та східній стінах споруди, один навпроти другого, але на різних глибинах (0,15 та 0,85 м), розміщувались два округлі уступи — можливо, упори під вертикальні стовпи стін.

Заповнення спор. 6 — чорне гумусоване, із значною кількістю фрагментів кружального та ліпного посуду, окремих великих шматків обмазки, каменів, кісток

тварин (у т.ч. шелеп коня). Під західною стіною споруди на глибині 0,6–0,68 м (0,2–0,3 м над долівкою) виявлено скupчення з трьох десятків невеликих каменів, але лише два з них мають сліди вогню. На долівці та у нижніх шарах заповнення (глибина 0,6–1,1 м), крім кераміки, знайдено два фрагменти залізних ножів та два прясла усічено — конічної та біконічної форм (рис. 12: 31, 33).

Ліпний посуд зі спор. 6 становить 35% усієї кера-міки. Горщики тут трьох типів. Тип 1, на відміну від спор. 4, тут відсутній. Тип 2, найбільш кількісний — горщики та горщечки з загнутим у різній мірі до середини верхнім краєм, сірою нерівномірно випаленою та горбкуватою (великий вміст шамоту), іноді — зі слідами віктя соломи, поверхнею (рис. 11: 8; 12: 2, 7, 32). Тип 3 — з короткою легким нахиленою до середини і ледь відігнутою на кінці шийкою, плоскою опорою дна, світлокоричневого кольору, в тісті — багато шамоту (рис. 11: 5, 7). Тип 4 — горщики баночкої форми, з високою прямуюю, ледь відігнутою зверху шийкою, коротким тулубом, горбкуватою від шамоту поверхнею, в двох випадках — зі слідами вертикального загладжування віхтем (рис. 11: 2, можливо — 11: 3).

Ліпні миски (рис. 11: 4, 10; 12: 1, 4) — виключно конічної форми, іноді з ледь виділеним вінчиком, сірого та темносірого кольору, горбкуватою або нерівномірно підгладженою поверхнею.

Кружальний посуд (65%) — горщики та миски. Горщики повторюють в основному дві форми (з-за фрагментарності матеріалу важко зробити більш дробну типологію): 1) з нахиленою до середини високою шийкою і фігурним вінчиком (рис. 11: 16, 19, 20, 24) та 2) короткою шийкою та сильно потовщеним і відігнутим вінчиком (рис. 11: 21; 12: 8, 15, 16, 22). Поверхня горщиків — сірого кольору, ледь шерехата від дрібного піску.

Кружальні миски зі спор. 6 (рис. 11: 12–14; 12: 9, 11–14) — з високою прямуюю або ледь нахиленою до середини шийкою, часто — з пругою по середині чи у верхній її частині, потовщеним вінчиком, різко профільованим або округлим плечем та фігурною опорою дна. Один фрагмент — верхня частина сірої миски (?) — має широкий (4 см) плоский вінчик. Поверхня мисок — темносірого та сірого кольорів, загладжена, в тісті — лише дрібний пісок.

Над заповненням споруди (глибина 0,1–0,2–0,25 м) знайдено два десятки фрагментів кружального посуду з шару черняхівської культури (рис. 12: 34–44), особливістю яких є велика кількість піску в тісті, що робить поверхню посудин шерехатою.

Ще в 13 м на схід від спор. 6 знаходиться **споруда 7** (рис. 13: 1). Вона округлої форми, площею 36 кв.м, заглиблена на 0,15 (південна частина) — 0,4 (північна) м — 5–10 см в материкову. З північної сторони споруди простежено трапецієвидний пологий виступ (вхід?) 2,8x1,3 м, верхній край якого зникав на глибині 0,2 м (рівень денної поверхні). В східній частині споруди на долівці — розвал з 40 обпалених камінців та двох десятків шматків плоскої та лінзоподібної печини — залишки череня та кільцевої викладки вогнища,

зруйнованого оранкою. Серед каміння знайдено шматки обмазки, вуглики, фрагменти ліпного та кружального посуду, кільце руків'я залізного ножа (?), бронзовий стержень шила (рис. 13: 7, 8).

Ліпний посуд спор. 7 (40% усього посуду) — горщики та миски. Горщики — з загнутою до середини шийкою (тип 2, рис. 13: 2, 4) та прямою потоншеною шийкою, що переходить в опуклий тулуб (тип 3, рис. 13, 5). Дно — зі слабо виділеною закраїною та пласкою опорою. Поверхня — світлокоричневого та сірого кольору, злом — темніший, горбкувата (шамот), іноді ледь шерехата від виступаючих нечисельних зерен дресви. Фрагмент сферичної миски — сірокоричнуватого кольору, пригладжений, перехатий від піску, що є в тісті (рис. 13: 3).

Кружальний посуд зі спор. 7 (60%) через наземний характер будівлі і перекриття її леді вище рівня долівки черняхівським шаром важко абсолютно достовірно відділити від матеріалу пізньоримського часу. Достовірно ранньоримської доби є горщик з прямою шийкою, потовщеним дзьобоподібним вінчиком, темносірого (звозні) та сірого кольору, пригладжений, без домішок у тісті (рис. 14: 3). Миски, як правило, значного діаметру (24–30 см), з потовщеним вінчиком, високою шийкою, дном на кільцевій прогнутій основі (рис. 14: 5, 6, 8, 10). Поверхня мисок темносірого (зсередини — сірого) кольору, пригладжена, іноді підлощена, випал рівномірний.

Зі спор. 7 чітко співвідноситься фрагмент глечика з високою звуженою посередині шийкою горловиною, темносірого кольору, глибоко пролошеним орнаментом (єдиний оздоблений фрагмент посуду у спор. 7, рис. 14: 4). Від глечика, очевидно, походить і фрагмент широкої пласкої ручки темносірого (злом — сірокоричневого) кольору та домішкою дрібного піску у тісті.

Зі сходу до спор. 7 примикала велика (5x4 м) зневельована горизонтально **робоча площа**, на якій (глибина 0,4 м) виявлено значну кількість фрагментів ліпного та кружального посуду (рис. 14: 17–25), кістки тварин, у тому числі фрагменти скребків з ребер.

Отже, на поселенні Добринівці-I досліджено дві наземні та заглиблені споруди, очевидно, житлового призначення: в їх заповненні — майже виключно побутовий інвентар, окремі артефакти виробничого використання (робоча площа поруч спор. 7, пряслиця, кістяні скребки) — свідчення існування домашнього дрібного виробництва — ткацтва, чинбарства.

Споруди 4, 6 і 7 з Добринівців-I — різні за типом: це і ледь заглиблені будівлі і напівземлянка, підпрямокутної з заокругленими кутами форми і овальна споруда з видовженим вузьким входом. Ні в одному житлі не виявлено стовпових ямок. Чітких залишків теплопристроїв теж не знайдено, можливо, розвали каміння в усіх будівлях та шматки печини і є залишками вогнищ з кам'яною обкладкою. Саме такий тип вогнищ зафікований у трьох майстернях чинбарського комплексу черняхівської культури, що перекриває тут верству ранньоримського часу. (В. М. Войнаровський 1998).

Співвіднести ці типи споруд з житлобудівною традицією якоїсь конкретної АК важко. Співіснування назем-

них і напівземлянкових споруд, округлість кутів будівлі, відсутність чітких слідів опалювальних пристроїв зближує їх з пшеворським типом житлобудівництва, водночас значно більші розміри, відсутність стовпових ямок в материкових долівках не дозволяють повністю співвіднести їх з пшеворськими прототипами. Зарубинецькі традиції, відмічені в добринівському керамічному комплексі, не підтверджуються в житлобудівництві: це не зарубинецькі споруди чіткої квадратної форми, стовпової конструкції та з центральним опорним стовпом. Це і не овальні глибокі із складнопрофільованою долівкою споруди липицької дакійської культури, та й не округлі наземні з глинибитими вогнищами будівлі сарматського типу.

Відносно чітким хронологічним індикатором культурного шару поселення Добринівці-I є залізний наконечник стріли (дротика?). Його загальна довжина 8,2 см, довжина втулки 2,9 см, перо листоподібне, без ребра, найбільша його ширина, 2,1 см — у нижній частині, перо плавно і звужено (0,7 см) переходить в трубчату розімкнену на кінці втулку діаметром 0,9–1 см. Такий тип наконечників з'являється в середині I ст. н.е., витіснивши довгі, з вузьким пером, з ребром посередині пізньолатенські зразки (Д. Н. Козак 1993, с. 37). Подібні наконечники стріл, дротиків та списів в першій чверті I тис. були в обігу по всій Східній та Центральній Європі, особливо — в пшеворській культурі фази B2 (*Prahistoria* 1981, tabl. XI, 3, 4, 8, 11; M. Olędzki 1994, гус. 6: 1; 9: 1; 10: 1; P. Kaczanowski 1987, с. 82, tabl. XVII, 1–4; K. Godłowski 1977, с. 66) та B₂/C₁ (J. Skowron 1985, гус. 4), звідки, очевидно, і проникли в Буковинське Прикарпаття.

Тюльпаноподібні ліпні горщики типу 1 з Добринівців-I вже були характеризовані при аналізі кераміки з Чорнівки-IIА (тип 1). Це, безумовно, продовження зарубинецької традиції. В першій чверті I тис. н.е. такий тип присутній в керамічних комплексах пізньозарубинецької та, особливо, зубрицької (фаз II і III) культур. (Д. Н. Козак 1991, рис. 25: 1, 3, 4, 6, 7, 9; 37; 64).

Серед ліпних добринівських горщиків близько 40% становлять горщики яйцеподібного (закритого) типу 2. Посуд такої кулястої форми, безумовно, має прототипи в пшеворській культурі, в якій такий тип побутує з передримського і до пізньоримського (C₂) часу. (*Prahistoria* 1981, с. 62, tabl. II, 3; Е. О. Симонович 1981, с. 46–47, рис. 2; R. Wołagiewicz 1993, tabl. 1,49; T. Dąbrowska 1988, tabl. I, 7; IV, 57; гус. 4g; *Славяне и их соседи* 1993, табл. LV, 1–3, 6; G. Domański 1982, с. 110–111, tabl. XX, XXVIII, XLIY, XLY). Підтверджує пшеворське їх походження і те, що 10% добринівського посуду цього типу мають спеціально ошершавлену (рустовану) поверхню. Але, одночасно, такі способи обробки поверхні як пальцеві вдавлення та, особливо, вертикальні та косі загладжування віхтем (гребінкою?) зближують цей тип посуду з зарубинецькою та постзарубинецькою традицією. (Д. Н. Козак 1992, с. 48, 51, рис. 28: 1, 2; А. М. Обломский, Р. В. Терпиловский 1994, с. 161, рис. 8: 1; Р. В. Терпиловский 1984, с. 19, 55, 57, рис. 24: 15, 18; 26: 1, 2; В. И. Бидзіля, С. П. Пачкова 1969, рис. 8: 2, 4; 9: 3; 10: 12). А орнаментація одного з таких горщиків валиком по плечку випливає як з

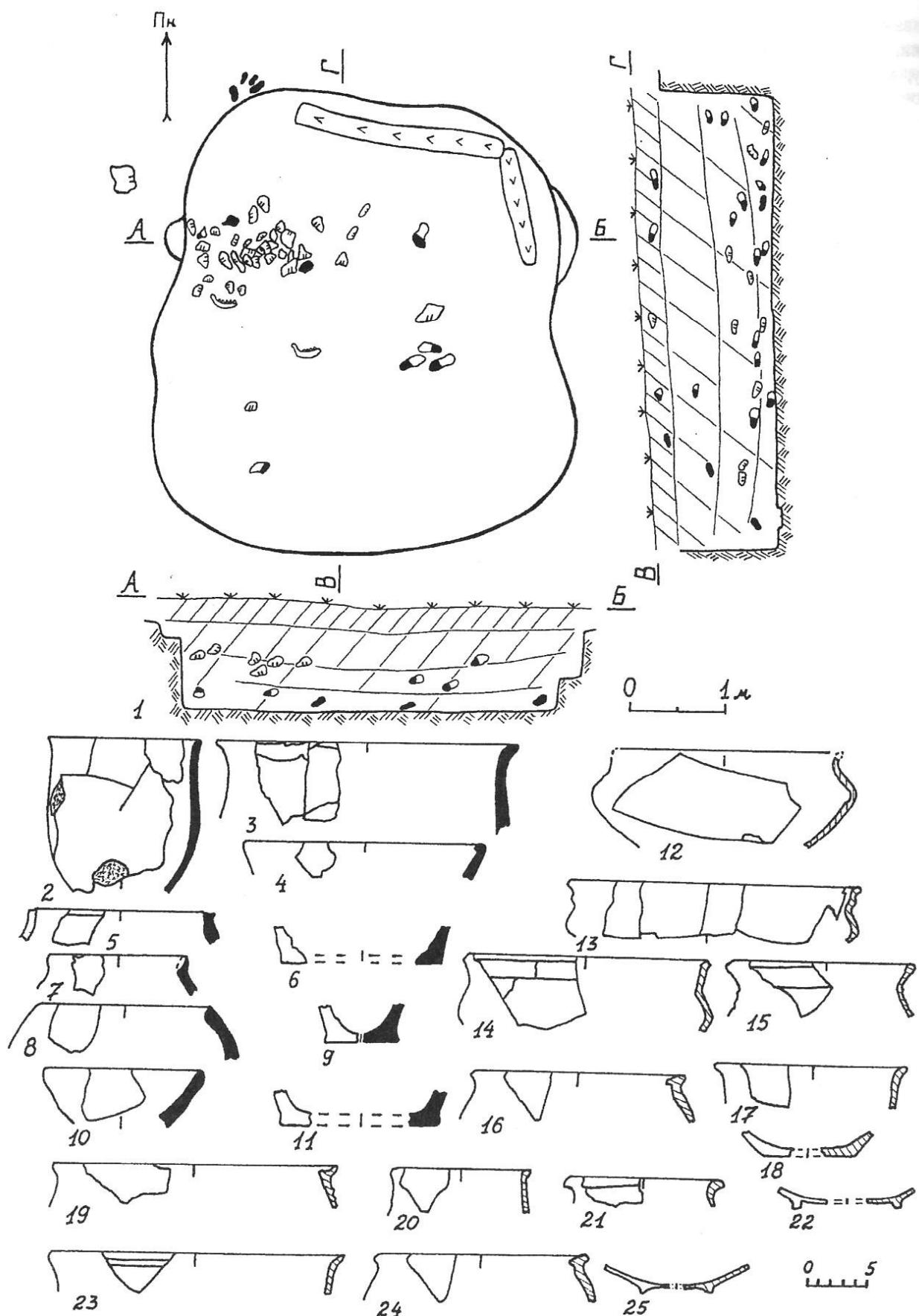

Рис. 11. Добринівці-I. 1 — споруда 6; 2—11 — ліпний посуд з долівки спор. 6; 12—25 — кружальний посуд з долівки спор. 6

Ryc. 11. Dobrinivci I. 1 — chata 6; 2—11 — ceramika leponia z dna chaty 6; 12—25 — ceramika toczena z dna chaty 6

Abb. 11. Dobrinivci I. 1 — Hütte 6; 2—11 — handgefertigte Keramik vom Hüttenboden 6; 12—15 — Drehscheibenkeramik vom Hüttenboden 6

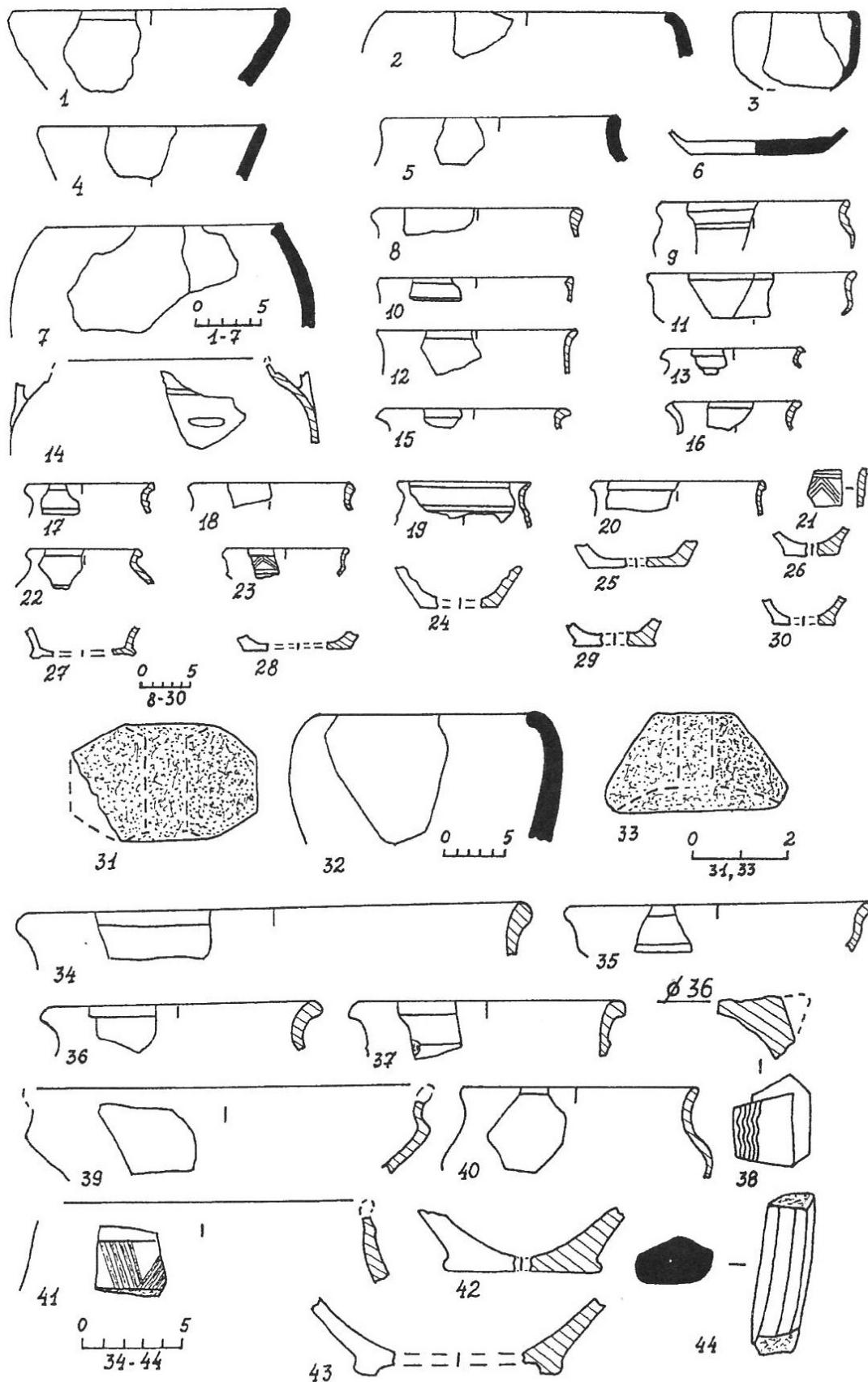

Рис. 12. Добринівці-I. 1–30 — посуд із заповнення спор. 6; 31 — ліпна посудина з долівки спор. 6; 30, 32 — знахідки із спор. 6; 34–43 — посуд III–IV ст. н.е. з черняхівського шару над спор. 6

Ryc. 12. Dobrovnici I. 1–30 — ceramika z wypełniska chaty 6; 31 — ceramika leponia z dna chaty 6; 30, 32 — zabytki z chaty 6; 34–43 — ceramika III–IV w. n.e. z warstwy czerniachowskiej nad chatą 6

Abb. 12. Dobrivnici I. 1–30 — Keramik aus der Hüttenausfüllung 6; 31 — handgefertigte Keramik vom Hüttenboden 6; Funde aus der Hütte 6; 34–43 — aus dem III–IV Jh. stammende Keramik aus der Czerniachów — Schicht über der Hütte 6

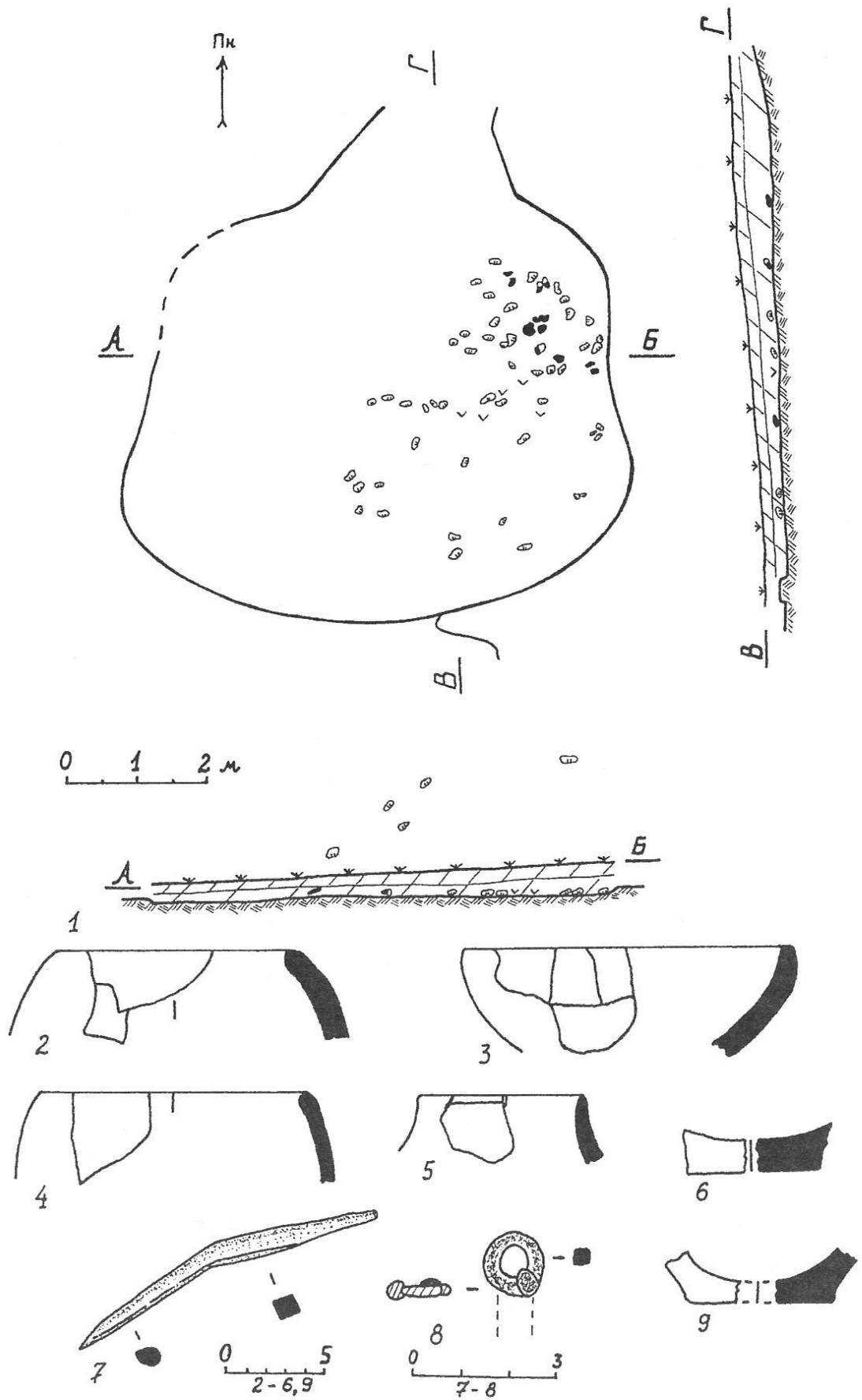

Рис. 13. Добринівці-I. 1 — споруда 7; 2—6, 9 — ліпний посуд з долівки спор. 7; 7—8 — знахідки із спор. 7

Ryc. 13. Dobrivenici I. 1 — chata 7; 2—6, 9 — ceramika lepiona z dna chaty 7; 7—8 — zabytki z chaty 7

Abb. 13. Dobrivenici I. 1 — Hütte 7; 2—6, 9 — handgefertigte Keramik vom Hüttent Boden 7; 7—8 — Funde aus der Hütte 7

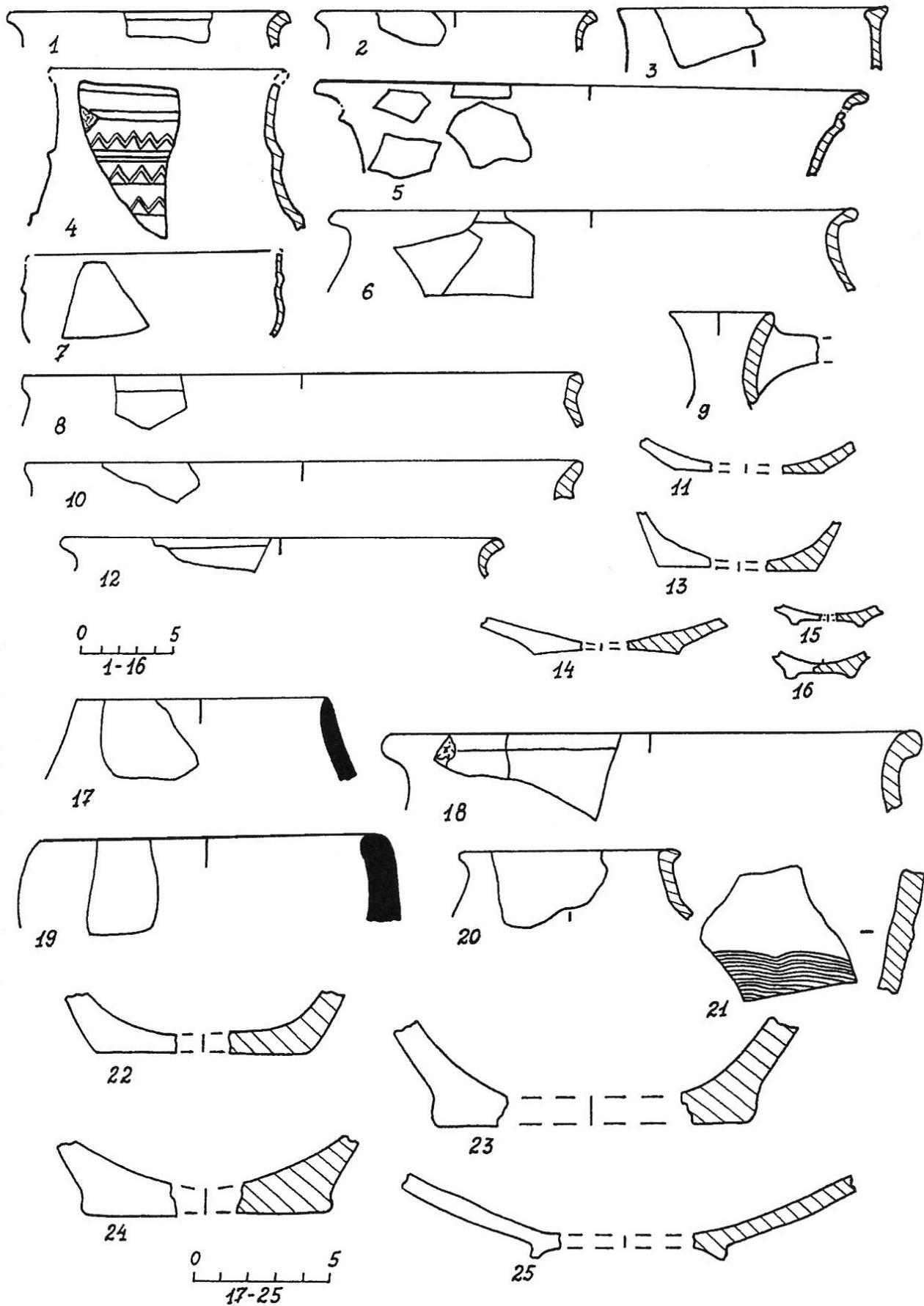

Рис. 14. Добринівці-I. 1-16 — кружальний посуд з долівки спор. 7; 17-25 — посуд з робочої площинки поруч спор. 7

Rys. 14. Dobrivenici I. 1-16 — ceramika toczena z dna chaty 7; 17-25 — ceramika z poziomu użytkowego obok chaty 7

Abb. 14. Dobrivenici I. 1-16 — Drehscheibenkeramik vom Hüttenboden 7; 17-25 — Keramik aus dem Gebrauchsniveau neben der Hütte 7

зарубинецької (*Славяне и их соседи* 1993, табл. VII, 7, 8; VIII, 23, 28), так і з дакійської (В. М. Цигилик 1975, рис. 22, 23; S. Sanie 1981, Pl. 27: 4, 14) традицій.

З кружального посуду спор. 4 увагу привертає фрагмент X-подібної (?) трирядної ручки, можливо, миски-вази. (рис. 10:28). Такий посуд прототипами має пшеворські форми. (*Prahistoria* 1981, tabl. I: 2, 7, 15). А миски-вази на високому піддоні і сильно прогнутою основою дна, фрагмент якої знайдено теж у спор. 4 (рис. 10: 34), на рубежі ер і в першій четверті I тис. н.е. широко побутують в зарубинецькій та піньозарубинецькій культурах (Е. В. Максимов 1982, табл. XXI, 18, 19; XV, 3, 4, 6, 7, 10, 16), ольвійській периферії (А. В. Бураков 1976, табл. XII, 7, 8,), серед сарматських (В. И. Гросу 1990, табл. 4, К-8, рис. 22: 6) та дакійських (G. Popilian 1976, Pl. LVIII, 697) старожитностей.

Три типи ліпних горщиків та конічні миски зі спор. 6 мають відповідники в спорудах з Чорнівка-IIA та спор. 4 Добринівці-I і вище вже характеризувались як, в основному, наслідок пшеворської традиції.

Ліпний посуд спор. 7 — пшеворського (горщики) та зарубинецького (сферична миска) походження (аналізовані раніше). Кружальний посуд — провінційно-римського зразка. Звернемо увагу на фрагмент посудини (горщика баночної форми?) з високою ледь нахиленою до середини шийкою та фігурним вінчиком, косо профільованим до середини (рис. 14, 3, подібний до ліпного фрагмента з чорнівської спор. 2, рис. 6, 5). Масові аналогії в ліпному та кружальному виконанні знаходимо на дакійських землях Мунтенії III ст. н.е. (S. Dolinescu-Ferche 1974, fig. 9, 3, 4, 6, 7; 19, 5, 6, 15), в меншій мірі, як уже вказувалось, в зубрицькій культурі, а прототипи її знаходяться в пшеворській культурі, де цей тип вінчика та шийки широко засвідчений серед горщиків та мисок. Походження ж цей тип посуду веде, очевидно, ще з кельтських традицій. (Z. Woźniak 1992, Abb. 3, b,c).

Отже, незважаючи на відсутність чітких хронологічних індикаторів з поселення Добринівці-I, матеріал з нього попередньо можна датувати II-початком III ст. н.е.

В 1990 р. через Б. П. Томенчука, який проводив дослідження давньоруського міста Василів (с. Василів Заставнівського р-ну Чернівецької обл.), в Чернівецький краєзнавчий музей поступило три цілих посудини ранньоримського часу (рис. 15: 1, 2, 4), виявлені випадково в березі Дністра. За словами жителів села, які знайшли посуд, в яйцеподібній ліпній посудині були перепалені кістки.

Нашим обстеженням урочища Над Дністром в с. Василів, на городах та садибах нижче острова, було виявлено невелике поселення першої четверті I тис. н.е., зібрано фрагменти ліпного та незначну кількість кружального посуду, знайдено глиняну обмазку, кістки тварин. У музеї історії села Василів нами виявлено ще одну посудину з цього урочища (рис. 15: 3). Ліпний посуд з Василіва — горщечок темносірого кольору з чорними підпалинами, горбкуватою від шамоту поверхнею та два однотипові горщечки кулястої форми, з нігтевими защипами по тулубу, сірого та темносірого кольору, в тісті

обох посудин — дрібний шамот, пісок, жорства (потовченій білій вапняк), плече та шийка вище защипів — загладжені. Кружальна миска — сірого кольору, поверхня загладжена (не лощена), в глині — незначна кількість дрібнозернистого піску, випал рівномірний.

Посуд кулястої форми, як вказувалось, має широкі прототипи в пшеворській культурі. В першій четверті I тис. н.е. у пшеворців з'являється традиція оздоблення посуду нігтевими защипами по тулубу. (*Prahistoria* 1981, tabl. V, 13; *Славяне и их соседи* 1993, табл. XIX, 4; XX, 5; M. Stasiak 1998, fig. 2; J. Podgórska-Czopek 1998, гус. 6: 7; P. Kaczanowski 1987, s. 98, tabl. XII, 4). Василівські яйцеподібні горщики мають дуже опуклий тулуб, що відповідає посуду групи D типу I варіанту 2 дембчинської групи Польського Помор'я, який Г. Махаєвський співвідносить з ранніми фазами групи, в основному з C_{1a-b}, тобто кінцем II-першою половиною III ст. н.е. (H. Machajewski 1992, s. 90, tabl. VII). Горщечок з прямою шийкою має аналогії в посуді пізньої фази зарубинецької та піньозарубинецької культурах (H. С. Абашіна, С. Л. Гороховський 1975, рис. 5: 16; K. В. Каспарова 1986, с. 22, рис. 1; *Славяне и их соседи* 1993, табл. XIII, 5), а M. B. Щукін подібну посудину в комплексі з кружальною мискою з поховання 4 в Рахнах датує кінцем I-першою половиною II ст. н.е. (B₂) (M. B. Щукін 1986, рис. 4: 7, 8). Дуже ймовірне поєднання усіх 4 посудин з Василіва в один комплекс (можливо, поховання), відлуння постзарубинецьких традицій та співіснування в ньому кружальної миски закритого типу з чітко вираженою біконічністю — форми, виробленої в перших століттях н.е., але найбільшого поширення набувшої в піньоримський час (Е. О. Симонович 1983, с. 28, рис. 1), дають можливість датувати комплекс з Василіва II ст. і співвіднести цей матеріал з південно-східною експансією носіїв пшеворської культури під тиском готів у фазі B₂/C₁ (K. Godłowski 1985, s. 81–82).

Єдиний хронологічний зріз, цілий ряд спільніх елементів в житлобудівництві, кераміці та інвентарі, великий відсоток кружального посуду ставлять поселення Чорнівка-IIA та Добринівці-I в один культурний ряд. На обох пам'ятках чітко виділяються дві основні культурні складові: зарубинецької культури (в Чорнівці-IIA — це суперстрат) та пшеворської (абсолютно домінует в Добринівцях-I). Керамічний та інший побутовий комплекс з обох поселень включає й незначні дакійські та сарматські субстратні елементи. Подібний симбіоз (у різних співвідношеннях) характерний для такої культурної спільноти як зубрицька культура Волині і Подністров'я другої по-ловини I-початку III ст. н.е. Це, зі значною долею-застереження, дозволяє віднести до кола зубрицької культури (очевидно, як локальну культурну групу D. H. Козак 1988, с. 31–33) поселення Чорнівка-IIA та Добринівці-I, можливо, й Василів в Буковинському Прикарпатті. Останні відображають фінальну III-ю фазу зубрицької культури, коли дакійський елемент, чітко засвідчений у краї для рубежу і перших півтора століть н.е. (*Nariscy* 1980, с. 22; Б. А. Тимошук, Г. Ф. Нікитина 1978, с. 89–94), в масі відходить з Прuto-Дністровського

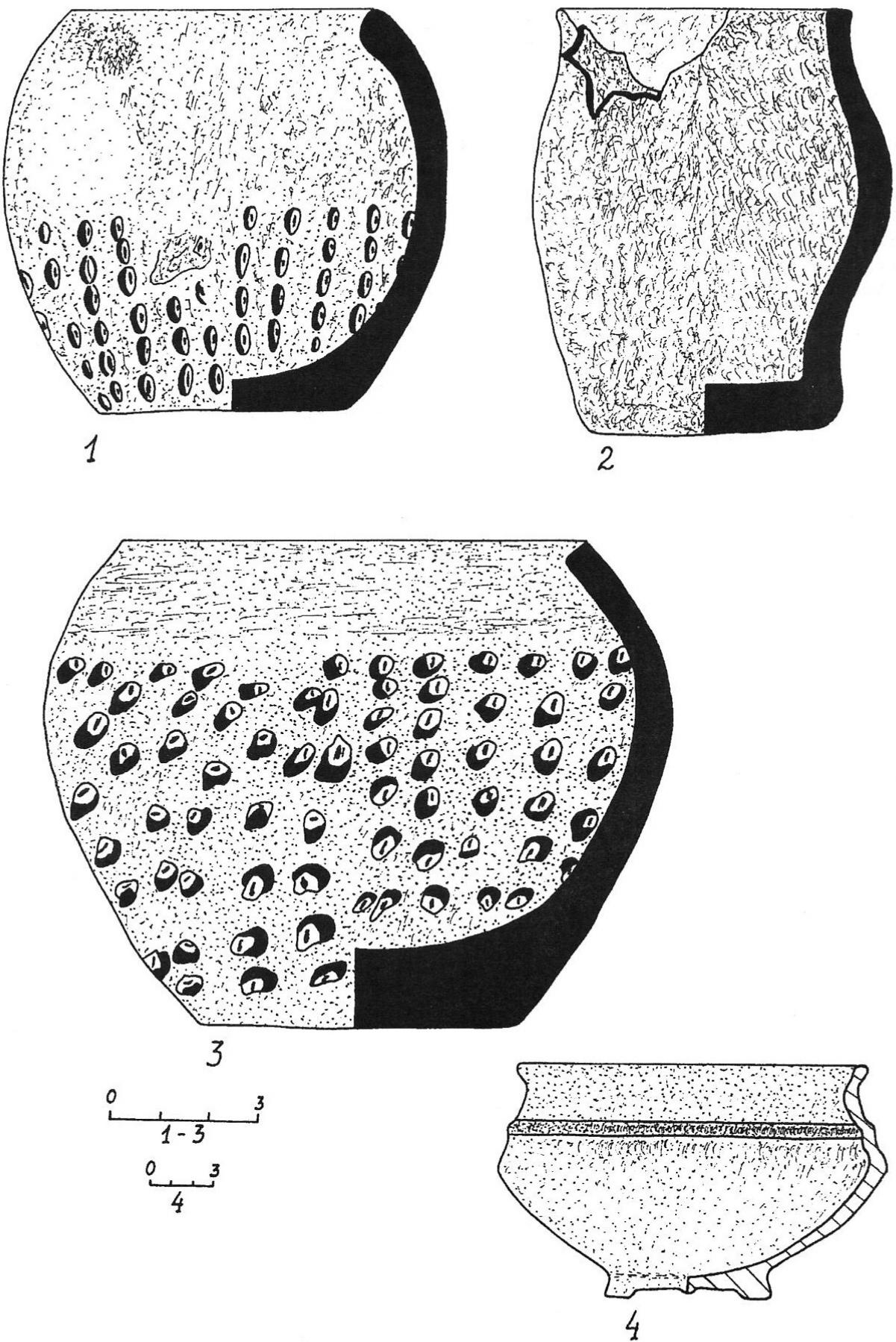

Рис. 15. Василів. 1–3 — ліпний посуд; 4 — кружальна миска

Ryc. 15. Vasyliv. 1–3 — ceramika lepiona, 4 — toczona misa

Abb. 15. Vasiliv. 1–3 — handgefertigte Keramik, 4 — Drehscheibenschüssel

межиріччя на правобережжя Прута, де скоро виникає дакоїдна на початках культура карпатських курганів, та далі на південний захід, де консолідується з іншими фракійськими племенами для визволення Дакії з-під римської окупації (Л. В. Вакуленко 1989, с. 33), а рештки його в Середньому Подністров'ї швидко асимілюються пшеворсько-зарубинецькими групами. Це підтверджує тезу Д. Н. Козака, що в Подністров'ї дакійські елементи остаточно зникають наприкінці II-го початку III ст. (фаза III зубрицької культури) і пов'язане це з приходом в регіон нових численних груп зубрицьких племен, витіснених готами з Волині (Д. Н. Козак 1991, с. 134).

Залучення нового матеріалу фіналу ранньо-римського часу з Буковини до характеристики зубрицької культури надзвичайно важливе. По-перше, до ареалу значної венедської слов'янської спільноти (Д. Н. Козак 1991, с. 138–140; Д. Козак 1994, с. 18, 73–74; В. В. Седов 1994, с. 197) долучається і буковинське Пруто-Дністровське межиріччя, по-друге, розширяється джерельна база для вирішення питання виникнення в краї черняхівської культури.

Якісні групи слов'янського населення Північної Буковини, на нашу думку, у першій половині III ст. н.е.

були втягнені в масовий відтік зубрівців під тиском германців в Північно-Західне Причорномор'я. Віхами цього віходу, на нашу думку, є могильник Алчедар III ст. н.е. в Молдові (С. И. Курчатов 1989, с. 163–179) та пам'ятки III–IV ст. типу Етулія в Буджаці. (Т. А. Щербакова 1987, с. 42–58). Останні в Причорномор'ї не мають коріння, визначаються як пам'ятки венедів і виводяться з північно-західних обширів України. (А. В. Гудкова 1990, с. 20–23).

Решта носіїв культурної групи ранньоримського часу на Північній Буковині стає основою формування тут черняхівської культури III-першої половини V ст., про що свідчить як порівняльний аналіз матеріалу зубрицької культури та черняхівських старожитно-стей (Г. Ф. Никитина 1996, с. 85; В. Д. Барап 1981, с. 155–157; Д. Н. Козак 1984, с. 62–66, рис. 50; В. Д. Барап 1989, с. 47–56, рис. 2), так і вичленення чіткого пшеворського компоненту на повністю дослідженному і детально аналізованому ранньочерняхівському могильнику Оселівка Чернівецької області. (Г. Ф. Никитина 1995, с. 146–147).

СПИСОК ЛИТЕРАТУРИ

Абашина Н. С., Гороховський Є. Л.

1975 *Кераміка пізньозарубинецького поселення Обухів III*, Археологія, т. 18, Київ.

Античные...

1984 *Античные государства Северного Причерноморья*, Археология СССР, Москва.

Баран В. Д.

1981 *Черняхівська культура. За матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу*, Київ.

1989 *Проблемы этнокультурного развития населения лесостепной зоны Восточной Европы в первой половине I тыс. н.э.*, [в:] Древние славяне и Киевская Русь, Київ, с. 45–48.

Бидзила В. И., Пачкова С. П.

1969 *Зарубинецкое поселение у с. Лютеж*, [в:] Новые данные о зарубинецкой культуре в Поднепровье, Ленинград, с. 51–74.

Бураков А. В.

1976 *Козырское городище рубежа и первых столетий нашей эры*, Київ.

Вакуленко Л. В.

1985 *Прикарпатье в первой половине I тысячелетия н.э.*, [в:] Тезисы докл. сов. делегации на V Междун. конгрессе слав. археологии, Москва.

1989 *Этнокультурная ситуация в Верхнем Поднестровье в I-II вв. н.э.*, [в:] Древние славяне и Киевская Русь, Київ, с. 22–34.

Винокур И. С., Вакуленко Л. В.

1967 *Киселевский могильник I-II вв. н.э.*, [в:] КСИА, 112, с. 126–131.

Войнаровський В. М.

1990 *Слов'яни і фракійці Північної Буковини*, [в:] 50 років возз'єднання Північної Буковини і Хотинського повіту Бесарабії з Радянською Україною у складі СРСР. Тези доп. конф. Част. II, Чернівці.

1990а *Про етнокультурну ситуацію в I-III ст. на Північній Буковині*, [в:] Охорона та охоронні дослідження па-м'яток археології на Україні. Тези доп. семінару, Вінниця.

1998 (у друці). *Чинбарство на Північній Буковині в пізньо-римську добу: артефакти, технологія, рівень специалізації*.

Гросу В. И.

1990 *Хронология памятников сарматской культуры Днестровско-Прутского междуречья*, Кишинев.

Гудкова А. В., Крапивина В. В.

1988 *Сероглиняная гончарная керамика первых веков нашей эры*, Античные древности Северного Причерноморья, Київ.

Гудкова А. В.

1990 *Группа венедов в низовьях Дуная*, VII Междун. конгресс слав. археологии. Тезисы докл. сов. делегации, Москва.

Довідник...

1984 *Довідник з археології України*. Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська області. 1984, Київ.

Заверняєв Ф. М.

1969 *Почепское селище*, Новые данные о зарубинецкой культуре в Поднепровье, МИАССР, № 160, с. 89–118.

Каспарова К. В.

1986 *Поздняя фаза зарубинецких могильников*, Культуры Восточной Европы I тысячелетия, Куйбышев.

Козак Д. Н.

1983 *Поселения пшеворской культуры поблизу с. Сокильники-I в Наддністров'ї*, Археологія. 43, Київ, с. 43–52.

1984 *Пшеворська культура у Верхньому Подністров'ї і Західному Побужжжі*, Київ.

1988 *Некоторые особенности этно- и культурогенеза в контактной зоне (по материалам Северо-Западной Украины I пол. I тыс. н.э.)*, Этнокультурные и этносоциальные процессы в конце I тыс. до н.э.—первой половине I тыс. н.э. на юго-западе УССР и сопредельных регионах. Тезисы докл. семинара, Львов.

1991 *Етнокультурна історія Волині (I ст. до н.е.–IV ст. н.е.)*, Київ.

- 1993 *Про військову справу давніх слов'ян (І ст. до н.е. – VII ст. н.е.)*, Археологія, 4, Київ, с. 32–49.
- 1994 *Пам'ятки давньої історії Волині у с. Линів*, Київ-Луцьк-Львів.
- Корпусова В. М.**
- 1971 *Біконічні посудини перших століть нашої ери з Причорномор'я*, Археологія, 3, с. 75–82.
- 1983 *Некрополь Золотое (К этнокультурной истории европейского Боспора)*, Київ.
- Курчатов С. И.**
- 1989 *Могильник II–III вв. н.э. у с. Алчедар*, Археологические исследования в Молдавии в 1984 г., Кишинев.
- Кухаренко Ю. В.**
- 1964 *Зарубинецкая культура*, САИ. Д1-19, Москва.
- Магомедов Б. В.**
- 1973 *До вивчення черняхівського гончарного посуду*, Археологія, 12, с. 80–87.
- 1977 *О происхождении форм черняховской гончарной керамики*, Новые исследования археологических памятников на Украине, Київ.
- 1978 *Черняховская культура Северо-Западного Причерноморья*, Київ.
- Максимов Е. В.**
- 1972 *Среднее Поднепровье на рубеже нашей эры*, Київ.
- 1982 *Зарубинецкая культура на территории УССР*, Київ.
- Мелюкова А. И.**
- 1953 *Памятники скифского времени на среднем Днестре*, КСИИМК, 51, с. 60–73.
- Нариси...**
- 1980 *Нариси з історії Північної Буковини*, Київ.
- Никитина Г. Ф.**
- 1966 *Классификация лепной керамики черняховской культуры*, СА. 4, Москва.
- 1995 *Анализ археологических источников могильника черняховской культуры у села Оселивка*, Москва.
- Обломский А. М., Терпиловский Р. В.**
- 1994 *О связях населения Центральной Европы и востока Днепровского Левобережья в латенское и раннеримское время*, Kultura przeworska, t. I, Lublin, s. 159–181.
Ремесло эпохи энеолита-бронзы на Украине, 1994, Київ.
- Русанова И. П., Тимощук Б. А.**
- 1984 *Гнездо славянских поселений у с. Черновка Черновицкой обл.*, КСИА, 179, с. 19–25.
- Седов В. В.**
- 1994 *Славяне в древности*, Москва.
- Сымонович Э. А.**
- 1978 *Посуда зарубинецкого типа из Николаевского могильника на Нижнем Днепре*, Вопросы древней и средневековой археологии Восточной Европы, Москва.
- 1981 *Черняхівські горщики Подніпров'я*, „Археологія”, 36, с. 41–54.
- 1983 *Черняхівська кераміка Подніпров'я*, „Археологія”, 43, с. 26–42.
- 1983а *Население столицы позднескифского царства (по материалам Восточного могильника Неаполя Скифского)*, Київ.
- Славяне...**
- 1990 *Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период*, 1990, Київ.
- Славяне и их соседи...**
- 1993 *Славяне и их соседи в конце I тысячелетия до н.э.–первой половине I тысячелетия н.э.*, „Археология СССР” 1993, Москва.
- Смирнова Г. И.**
- 1991 *Курганы у сел Ленковцы и Кельменцы в среднеднестровском правобережье (эпоха бронзы и сарматы)*, Древние памятники культуры на территории СССР, Санкт-Петербург.
- Степи...**
- 1989 *Степи европейской части СССР в скифо-сарматское время*, „Археология СССР”, Москва.
- Терпиловский Р. В.**
- 1984 *Ранние славяне Подесенья III–V вв.*, Київ.
- Тимощук Б. А., Никитина Г. Ф.**
- 1978 *Памятники первых веков н. э. у с. Непалоковцы*, Вопросы древней и средневековой археологии Восточной Европы, Москва.
- Тимощук Б. А.**
- 1984 *Черняховская культура и древности культуры карпатских курганов (по материалам Черновицкой области)*, КСИА, 178, с. 86–91.
- Хавлюк П. І.**
- 1975 *Зарубинецька культура Південного Побужжя та лівобережжя Середнього Дністра*, „Археологія” 18, с. 7–19.
- Хлопина Л. И.**
- 1979 *Керамические орудия эпохи бронзы Южной Туркмении*, „СА”, 1, Москва.
- Цигилик В. М.**
- 1972 *Оселівське поселення (за матеріалами розкопок 1971 р.)*, Тези доп. XV конф. ІА АН УРСР, Одеса
- 1974 *Поселение и могильник у с. Оселецка на Днестре*, „АО”, Москва 1973 г., с. 356–357.
- 1975 *Населення Верхнього Подністров'я перших століть нашої ери*, Київ.
- 1976 *До питання про зарубинецькі пам'ятки на Подністров'ї*, VI Междун. конгресс слав. археологии. Тезисы докл. сов. делегации, Москва.
- Щербакова Т. А.**
- 1987 *Жилые и хозяйственные сооружения на поселениях позднеримского времени в зоне Буджакской степи*, Днестро-Дунайское междуречье в I-начале II тыс. н.э., Київ.
- Шукин М. Б.**
- 1986 *Горизонт Рахны-Почеп: причины и условия образования*, Культуры Восточной Европы I тысячелетия, Куйбышев.
- Dąbrowska T.**
- 1988 *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia — zasięg — powiązania*, Warszawa.
- Dománski G.**
- 1982 *Cmentarzysko w Luboszycach (II–IV w.)*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- Godłowski K.**
- 1977 *Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku (część II)*, „Mat. Star. i Wcz.”, t. 4, Warszawa.
- 1985 *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, Wrocław.
- Dolinescu-Ferche S.**
- 1974 *Asezari din secolele III si VI e.n. in sud-vestul Munteniei. Cercetarile de la Dulceanca*, Bucuresti.
- Kaczanowski P.**
- 1987 *Drochlin — ciałopalne cmentarzysko kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich*, Kraków.
- Machajewski H.**
- 1992 *Z badań nad chronologią dębczyńskiej grupy kulturowej w dorzeczu Parsęty*, Poznań.

- Ionita I.**
 1982 *Din istoria si civilizatia dacilor liberi*, Jasi.
- Olejczki M.**
 1994 *Wyniki badań na cmentarzysku kultury przeworskiej w Wólce Domaniowskiej (stan. 6A), woj. radomskie, „Kultura przeworska”*, Lublin, s. 193–212.
- Podgórska-Czopek J.**
 1998 *Materiały kultury przeworskiej ze stanowiska nr 2 w Kremienicy woj. Rzeszów*, [w:] 20 lat archeologii w Masłomęczu, t. I, Lublin, s. 153–164.
- Popilian G.**
 1976 *Ceramica romana din Oltenia*, Craiova.
- Prahistorya...**
 1981 *Prahistorya ziem polskich*, t. V. *Późny okres lateński i okres rzymski*, Wrocław...
- Sanie S.**
 1981 *Civilizatia romana la est de Carpati si romanitatea pe teritoriul Moldovei* (sec. II i. e.n.–III e.n.), Jasi.
- Skowron J.**
 1988 *Osadnictwo kultury przeworskiej na Wysoczyźnie Bełchatowskiej*, [w:] „PMMAiE”, t. 32, (1985), s. 159–167.
- Stasiak M.**
 1998 *Muzeum archaeology. On the need for verification and new publication of some artefacts from muzeum collections*, [w:] 20 lat archeologii w Masłomęczu, I, Lublin, s. 225–234.
- Wolański R.**
 1993 *Ceramika kultury wielbarskiej między Bałtykiem a Morzem Czarnym*, Szczecin.
- Woźniak Z.**
 1992 *Zur Chronologie der keltischen Siedlungs materialien aus Schlesien und Kleinpolen*, [w:] *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latenezeit bis zum Frühmittelalter*, Kraków, s. 9–17.

Абревіатури:

- АО — Археологические открытия ... года, Москва
- КСИА — Краткие сообщения Института археологии АН СССР, Москва
- КСИИМК — Краткие сообщения Института истории материальной культуры АН СССР, Москва
- МИАССР — Материалы и Исследования по Археологии СССР, Ленинград–Москва
- СА — Советская археология, Москва
- САИ — Свод археологических источников, Москва, Ленинград

Diese Depotfunde weisen deutlich auf den Drang der Przeworsk — Kultur in der zweiten Hälfte des II Jhs. n. Ch. nach Südosten hin.

Unter den neuen Materialien aus dem Gebiet von Bukowina kann man zwei grundlegende Kultureinheiten unterscheiden — Elemente von Zarubincy und Przeworsk aber auch dakische und sarmatische Elemente. Ähnliche Erscheinung kann man in der Zarubincy — Kultur, auf dem Gebiet von Wolhynien und am Dnestr, im I-III Jh. n. Ch. (Weneden)

beobachten. Laut dem Autor gehören diesem Kulturreis auch Materialien aus Bukowina an, die die letzte Entwicklungsphase dieser Kultur darstellen. Sie bildeten Grundlagen für das Entstehen der Czerniachów — Kultur im III-IV Jh. Ein Teil der Kulturträger konnte von den Goten auf nordwestliche Gebiete des Schwarzmeerraumes verdrängt werden, wo im III-IV Jh. Denkmäler vom Etulia — Typ (auch Weneden) auftauchen.